

Denk **Wijzer**

Thema: Christelijk-sociaal-economisch

Eerst verdienen, dan uitgeven

Dynamiek en solidariteit

De sociale markteconomie op de proef gesteld

In gesprek met André Rouvoet

En verder:

Botsende grondrechten

Hoe staat de Bijstand erbij?

5

JAARGANG 4 | NUMMER 5 DECEMBER 2004

STUDIEBLAD VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
EN DE BESTUURDERSVERENIGING VAN DE CHRISTENUNIE

DenkWijzer

studieblad van de ChristenUnie
jaargang 4, nummer 5, december 2004

Oplage: 3000
ISSN-nummer: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de *mr. G. Groen van Prinsterer stichting*) en de bestuurdersvereniging van de ChristenUnie.

DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

Met ingang van 1 januari 2005 kost een abonnement op *DenkWijzer* € 16,00 per jaar (jongeren tot en met 26 jaar betalen slechts € 11,00) en is de minimum donatie € 28,- per jaar, jongeren € 16,00. U krijgt daarvoor naast vijf nummers van *DenkWijzer* ook enkele andere publicaties, informatie over allerlei activiteiten, gratis toegang tot bijeenkomsten en u kunt deelnemen aan onze KennisNetWerken. Losse nummers van *DenkWijzer* kosten € 4,- per stuk (exclusief verzendkosten).

DenkWijzer verschijnt op de tweede zaterdag van februari, april, juni, oktober en december
Deadline kopij volgende nummer:
3 januari 2005

Redactie:

Jan Post (hoofdredacteur), Henk Visser (namens bestuurders), Pieter Grinwis (namens Tweede Kamerfractie) en Erik van Dijk (eindredacteur).

Vormgeving:

Douglas Design BNO, www.douglasdesign.nl

Druk:

Koninklijke BDU Grafisch Bedrijf B.V.

Uitgave, redactie en administratie:

Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie
Postbus 439 • 3800 AK AMERSFOORT
Tel.: 033 - 422 69 60
Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
of wi@christenunie.nl

www.wi.christenunie.nl

www.bestuurders.christenunie.nl

Rabobank rekening nummer 1230 18250

DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Wilt u daarvoor eerst even contact met ons opnemen?

Copyright ChristenUnie 2004

Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

4

ChristenUnie: Eerst verdienen, dan uitgeven

GMV-voorzitter Herman Timmermans geeft in het openingsartikel een beschrijving van een gewenst economisch beleid en kritische analyses op het economisch beleid van de ChristenUnie. In de Christenunie is op dit moment veel aandacht voor het sociale beleid, voor de zwakkere. Voor het verdelen van de koek. Nu is daarop niets tegen, maar waar is de aandacht voor het bakken van de koek?

8

Dynamiek en solidariteit

Directeur Europese Zaken van MKB-Nederland, Benne van Popta, analyseert de (christelijk) sociaal-economische politiek. In zijn artikel beschrijft hij de smalle marges van de omgevingsfactoren, waarbinnen politieke en economische keuzes gemaakt moeten worden. Vervolgens gaat hij in op de positie van christelijk sociaal-economisch beleid in het debat over dynamiek en solidariteit. Dat debat stijgt uit boven een discussie of de ChristenUnie nu links of rechts is.

12

De sociale markteconomie op de proef gesteld

Prof. dr. H.W. de Jong gaat verder in op de relatie tussen de Nederlandse economie en de rest van de wereld. Vervolgens schetst hij lijnen uit de geschiedenis van de verzorgingsstaat en stelt hij vragen bij de houdbaarheid van 'de sociale kant van Nederland' temidden van die internationale economische ontwikkelingen.

16

Nieuwe solidariteit?

Ons stelsel van sociale voorzieningen en verzekeringen kan niet in de oude vorm gehandhaafd blijven. Burgers moeten weer vorm gaan geven aan onderlinge bijstand dicht bij huis. Het kabinet wil een eind maken aan het vanzelfsprekend beroep op de overheid als het gaat om maatschappelijke hulp. Maar is het reëel te veronderstellen dat mensen in een kwetsbaar maatschappelijk klimaat als waar we ons nu in bevinden deze verantwoordelijkheden oppakken?

18

De sociaal-economische kaders van de ChristenUnie

De ChristenUnie wordt te links. Althans, dat verwijt is te horen in een gedeelte van de partij. Maar is dat wel zo? André Rouvoet, fractievoorzitter in de Tweede Kamer spreekt dit in een uitgebreid interview met klem tegen. "Christelijk sociaal ziet op de eigen verantwoordelijkheden en bevoegdheden van maatschappelijke verbanden en organisaties zoals werkgevers, werknemers, ouderenbonden en gezinnen. Naast de overheid. Dat heeft meer met maatschappij-ordening te maken dan met een politiek-inhoudelijke oriëntatie die naar links of rechts zou neigen."

Aandacht voor het thema is er ook in de column 'Accent' (p.7) door RMU-directeur Schalk, in de lokale studie over minimabeleid (p.24) en in de recensie over het SER-rapport 'Met Europa meer groei' (p.32).

Speciaal artikel n.a.v. de gebeurtenissen rond de moord op Theo van Gogh: 'Botsende grondrechten' door Hans Valkenburg op p.26. Ook aandacht voor dit onderwerp in het artikel van Roel Kuiper en in de recensies op p.28 en 30.

Christelijk-sociaal-economisch

Door Erik van Dijk, eindredacteur

VUT en prepensioen, levensloopregeling, WAO, WW en loonmatiging waren de grote sociaal-economische issues in de afgelopen maanden. De vakbonden stonden lijnrecht tegenover werkgevers en kabinet. De oppositie in de Tweede Kamer vond een gesloten coalitiefront op haar weg. Ook de ChristenUnie vond geen gehoor voor haar alternatieve inkomensplan. Nederland ging van polderen naar polariseren en weer terug. Sinds een maand ligt er dan nu een sociaal akkoord en is de rust wat weergekeerd.

Sociaal-economische thema's zijn zeer actueel en uitermate belangrijk. Waar staat de ChristenUnie eigenlijk als het gaat om deze thema's? De ChristenUnie deed mee met een gezamenlijk manifest van de oppositie vlak voor de Algemene Beschouwingen, maar deed niet mee aan de stakingen en acties. De ChristenUnie zat anderhalf jaar geleden bij de coalitiebesprekingen, maar voert nu stevig oppositie. De ChristenUnie stemt vaak mee met de linkse oppositie, maar wil niet tot dat kamp gerekend worden. Dit roept allerlei vragen op. Heeft de ChristenUnie voldoende oog voor de noodzaak van een goed lopende economie of is zij alleen maar gericht op de sociale kant van het verhaal? Is 'christelijk-sociaal' nu links of niet? Heeft de ChristenUnie de juiste balans te pakken tussen 'eigen verantwoordelijkheid' en 'schild voor de zwakken'?

Van allerlei kanten hadden wij als redactie signalen dat er behoefte was om de huidige en zeker ook toekomstige sociaal-economische lijnen van de ChristenUnie helder te krijgen. Bijvoorbeeld: bij een internet-enquête ('poll') onder ChristenUnie-leden met de vraag welk onderwerp aan de orde gesteld moest worden op het Ledencongres gaf 10% aan dat het over "het sociaal-economische concept" zou moeten gaan. Daarmee kwam dit onderwerp op de derde plaats. Als daarbij opgeteld worden de 7% die het wilde hebben over "pensioen, VUT e.d." en de 7% die koos voor "basisverzekering voor ziektekosten" (beide toch duidelijk sociaal-economische onderwerpen), dan kwam dit onderwerp zelfs op de eerste plaats.

In onze eigen 'poll' stelden wij begin oktober twee vragen:

- Kunt een rapportcijfer geven voor het sociaal-economisch beleid van het huidige kabinet CDA-VVD-D66?
- Kunt een rapportcijfer geven voor het sociaal-economisch beleid van de ChristenUnie?

De twee polls zijn onafhankelijk van elkaar verstuurd aan een willekeurige selectie emailadressen van duizend leden van

de ChristenUnie en Perspectief, donateurs en andere bij de ChristenUnie betrokkenen.

Voor **het sociaal-economisch beleid van het huidige kabinet** kon 9,9% van de 242 stemmers geen rapportcijfer geven, omdat zij daar "geen helder beeld" van hadden. In de afgelopen maanden is het kabinetsbeleid zeer breed uitgemeten, rond de Algemene Beschouwingen, maar meer nog rond de acties van de vakbonden. Dan is het lage percentage van bijna 10% heel verklaarbaar.

Voor **het sociaal-economisch beleid van de ChristenUnie** kon 34,4% van de 209 stemmers geen rapportcijfer geven, omdat zij daar "geen helder beeld" van hadden. Het is niet verwonderlijk dat het beleid van het kabinet mensen duidelijker voor ogen staat dan dat van de ChristenUnie. Misschien is dan een score van ruim 65% die het wel helder voor ogen (zegt te) hebben een hele goede score. Toch moet wel opgemerkt worden dat het hier gaat om leden en andere nauw bij de ChristenUnie betrokkenen. Dan is er voor de partij toch nog veel werk aan de winkel ... Misschien dat dit nummer een bijdrage kan leveren.

Van de 137 personen die wel een rapportcijfer aan de ChristenUnie konden geven, gaf 82% een zeven (56 stemmers) of een acht (56 stemmers). Een zes en een negen kwamen beide nog acht keer voor, maar de rest bijna niet. Het gemiddelde rapportcijfer voor de ChristenUnie komt uit op een 7,3.

Bij het kabinet ligt het anders. De rapportcijfers waren lager én meer verspreid: 10% gaf een drie, 24% een vier, 23% een vijf en 21% een zes en 12% een zeven. Het gemiddelde rapportcijfer voor de regering komt al met al uit op precies een 5. Of dit cijfer terecht is of een gevolg van beeldvorming, laten we in dit nummer grotendeels in het midden. Wij concentreren ons vooral op de ChristenUnie.

Veel leesgenoegen toegewenst.

ChristenUnie: Eerst verdienen, dan uitgeven

Het economisch beleid van de

Door Herman Timmermans, voorzitter GMV

De redactie stelde de vraag naar een kritisch artikel over het economisch beleid van de ChristenUnie. Ik beantwoord die vraag door een beschrijving te geven van een gewenst economisch beleid. Dit is naar mijn mening een constructieve methode om de discussie te bevorderen. Helemaal aan het eind zal ik een centrale vraag formuleren.

Economisch beleid

Het gewenste economisch beleid is gericht op het behouden en versterken van de concurrentiepositie van het bedrijfsleven. Met welk doel? Zodat de burgers en hun verbanden in staat zijn hun talenten optimaal te ontplooien met als resultaat dat we genoeg verdienen voor eigen levensonderhoud, onze naaste kan worden geholpen als die zichzelf niet of niet geheel kan redden en om de kosten van de uitgaven van de overheid te dragen. En om Nederland iets beter aan de volgende generatie over te dragen dan wij dit land hebben gekregen (duurzaamheid)

Nog meer dan in het verleden zal de economie van Nederland afhankelijk zijn van andere economieën. Dat is niet erg, als handelsnatie zijn we niet anders gewend. Maar we moeten daarop wel inspelen. We zullen als land aantrekkelijk moeten zijn. Voor buitenlandse investeerders en voor de eigen burgers. Daarvoor zijn onder meer nodig: een internationaal concurrerende positie van het bedrijfsleven, vergroting van de innovatiekracht en een goed functionerende arbeidsmarkt. Samenwerking en dus vertrouwen tussen bedrijfsleven, maatschappelijke en bestuurlijke partners is een uitgangspunt.

Economisch beleid is gericht op het langere termijn welzijn in de samenleving, om de verdien capaciteit overeind te houden, om de inkomsten te verwerven waarmee we de kosten kunnen dekken.

Uitgangspunten en voorwaarden

Ik hanteer de volgende uitgangspunten en voorwaarden voor economisch beleid:

1. talenten ontplooien

God heeft mensen talenten gegeven. In een grote mate van diversiteit. De bedoeling is dat mensen met de talenten aan de slag gaan. Om daarmee jezelf en anderen te onderhouden en de samenleving te dienen. Als rentmeester. Als individu mag je tot ontplooiing komen. Bij werkloosheid betekent dit niet primair de nadruk leggen

op de hoogte van het inkomen, maar op het verkrijgen van werk in de marktsector. Niet een zo hoog mogelijke uitkering is belangrijk, met kans op een langdurig uitgesloten positie: de hangmat (en dat is pas asociaal). Maar alle nadruk op terugkeer naar betaald werk, met ondersteunende activiteiten, de trampoline.

2. persoonlijke verantwoordelijkheid

De mens is verantwoordelijk. Als schepsel van God aan God tot Zijn eer, aan je zelf (eigen ontplooiing) en aan de naaste. Deze persoonlijke verantwoordelijkheid kan in principe niet door andere personen of door bijv. een overheid worden afgenomen of overgenomen.

a. Met betrekking tot werk en inkomen zal iedere persoon voor zichzelf inkomsten dienen te verwerven, zich blijvend ontplooien en een appeltje voor de dorst gaan aanleggen: sparen en (collectief) verzekeren. En het liefst zoveel dat hij/zij ook kan delen met anderen die daartoe niet of minder in staat zijn.

b. Vervolgens zijn het de kerken en/of andere instellingen, die personen professioneel ondersteunen die hulp nodig hebben. Omdat deze dicht bij mensen staan, persoonlijke aandacht en daarmee maatwerk richting de toekomst kunnen geven. Dit bevordert het verantwoordelijkheids- en saamhorigheidsgevoel in de samenleving. Kerken en charitatieve organisaties hebben deze taak zich deels laten afnemen.

c. Tenslotte is er de staat. De overheid (in overleg met sociale partners) is de partij die generieke regels stelt die als basis, c.q. minimumniveau dienen en daarmee een fundament legt in de samenleving.

Ondernemers- vestigingsklimaat

Ons ondernemers- en vestigingsklimaat zal concurrerend moeten zijn op punten als de infrastructuur, de loonkostenquote, het belastingniveau, kennis/onderwijsniveau, ruimte voor ondernemerschap en een passend pakket sociale zekerheid. Maar daarbij ook zo laag mogelijke administratieve lasten, hoge arbeidsproductiviteit in het bedrijfsleven en bij de overheid (en minder overhead),

ChristenUnie

goede balans tussen overheidsuitgaven voor investeringen in structurele versterking van de economie en uitgaven voor bijvoorbeeld zorg en welzijn.

Economisch beleid is kortom gericht op het langere termijn welzijn in de samenleving, om de verdien capaciteit overeind te houden, om de inkomsten te verwerven waarmee we de kosten kunnen dekken. Dat vraagt aandacht van de politiek, want ook in de economie gaat het niet vanzelf. Een economisch beleid met aandacht voor een goed ondernemers klimaat waardeert de inzet van de honderdduizenden ondernemers en werknemers en steekt daarin energie. Dat vraagt ook aandacht van de ChristenUnie. Aantoonbaar. In tijd en in voorstellen.

Ondernemingsgewijze productie

De samenleving komt het meest tot haar recht als persoonlijke verantwoordelijkheid wordt gecombineerd met de ondernemingsgewijze productie.

Het verdienen gaat het bedrijfsleven op dit moment niet goed af. Om hun persoonlijk salaris op peil te houden wordt er veel overgewerkt. Recent onderzoek van MKB en Avero/Achmea geeft aan dat 33% van de MKB-ondernemers meer dan 56 uur per week maakt, 70% zit boven de 45 uur per week. Het besteedbaar inkomen is ook gemeten. In vergelijking met een gemiddeld modaal inkomen van 28.000 euro in Nederland verdient 28% minder dan modaal. Ongeveer eenderde verdient tussen de 30.000 en 50.000 euro, maar werkt daar wel tot gemiddeld 60 uur voor. Van de groep respondenten die tussen de 56 en 60 uur draaien, zegt zelfs meer dan de helft dat het besteedbaar inkomen niet boven de 40.000 euro uitkomt. Met andere woorden: een gemiddeld inkomen ver beneden het modaal niveau. En omdat ze het salaris op peil houden, maar wel in veel meer uren, worden ze tot de "sterken" gerekend en kunnen ze volgens sommigen wel wat meer belasting betalen. Deze groep zou eerder moeten worden gekoesterd vanwege haar bijdrage aan de samenleving. Want van hun belasting worden de staatsuitgaven betaald. Er is weinig te merken van die aandacht.

De overheid als partner

Economisch beleid let ook op de bedrijfsvoering bij de overheid zelf, let op de rechtmatigheid en doelmatigheid van de overheidsuitgaven. De werkelijkheid van de bedrijfsvoering van de overheid wijkt niet in positieve zin af van het bedrijfsleven, sterker nog is wellicht nog minder transparant, minder zorgvuldig. Hoe vaak is de

Rekenkamer al niet met kritische rapporten gekomen. Hoeveel rapporten zijn er niet verschenen die aangaven dat de overhead bij de overheid ca 25% te hoog is. Dat kan dus beter en bespaart miljarden. De huidige voorstellen van de PvdA inzake het ministerie van Onderwijs zijn daarvan een voorbeeld. Hierdoor kunnen op termijn extra miljarden worden gevonden. Maar de wil en de durf moeten er wel zijn. De overheid informeert, faciliteert en coördineert de randvoorwaarden voor het behoud en versterking van de concurrentiepositie, maar neemt geen verantwoordelijkheid over.

De sociale zekerheid heet zekerheid. Maar hoewel van de overheid consistentie en continuïteit in beleid verwacht

We lenen dus nog elk jaar geld voor het in stand houden van de welvaart, terwijl anderen de schuld later moeten aflossen. Ook de ChristenUnie doet daaraan in haar tegenbegroting mee.

mogen worden, kan zij geen uitkeringsniveau garanderen. Bij een afname van de economische welvaart zullen uitkeringen, pensioenen etc mee dalen. Het is telkens de vraag wanneer en hoeveel. IJkpunten zijn de concurrentiepositie, het vestigingsklimaat op lange termijn en ook de staatsschuld en het begrotingstekort.

De staatsschuld groeit nog elk jaar door de begrotingstekorten. Hoewel onder meer CDA, VVD en de ChristenUnie in de verkiezingsprogramma's uitgaven van te realiseren zeer geringe begrotingsoverschotten, is dat door de economische situatie omgeslagen in aanzienlijke begrotingstekorten (ca -2,5%) en een stijging van de reële staatsschuld. We lenen dus nog elk jaar geld voor het in stand houden van de welvaart, terwijl anderen de schuld later moeten aflossen. Ook de ChristenUnie doet daaraan in haar tegenbegroting mee. En de reactie van de politici kan worden geraden: we kunnen nu niet aflossen, want we zitten in zwaar weer. Maar een feit is wel dat er in de laatste 20 jaar feitelijk alleen maar is bijgeleend. We ontlopen dus noodzakelijke ingrepen. Want wie betaalt wanneer de aflossing van de staatsschuld? Nog een opmerking over de tegenbegroting van de ChristenUnie. Het doel was onder meer om gezinnen tegemoet te komen. Alle instemming. Maar de ChristenUnie doet er goed aan om de volgende opmerking van het CPB zeer serieus te nemen: "de maatregelen van de ChristenUnie leiden tot een vermindering van de financiële prikkel voor uitkeringsgerechtigden om een baan te zoeken en te aanvaarden."

In het algemeen gesproken lijkt een verhoging van uitkeringen wel sociaal, maar dat is het niet. Het leidt tot

meer sociaal isolement, tot het niet kunnen benutten van de talenten, tot minder werk. We hebben juist behoefte aan elan, aan initiatief. Het mag wel illustratief zijn dat de economische groei in Europa nu al een paar jaar stagneert, waardoor er in Nederland 40 miljard minder wordt verdiend dan we hadden gedacht. Aan de oorzaken daarvan moet aandacht worden besteed. Dat moet de agenda bepalen. Liever investeren in werk op de wat langere termijn dan een paar euro extra sociale uitkering nu.

De concurrentie, de tucht van de markt als voorwaarde voor een goed product

De markt, de private productie in een concurrerende omgeving is een instrument voor het vergroten en verdelen van de goederen en diensten. Het is in de huidige situatie het beste instrument dat wij kennen. Het laat de consument veel vrijheid: er is veel aanbod, toegesneden naar wensen en mogelijkheden.

Omzien naar elkaar

Een christelijk-sociaal inkomensplan voor 2005

De ChristenUnie-fractie in de Tweede Kamer presenteerde rond Prinsjesdag 2004 een notitie onder bovenstaande titel met voorstellen om het kabinetsbeleid op een aantal punten te corrigeren.

De drie belangrijkste doelen van dit inkomensplan zijn:

- 1 Vergroten van de bijdrage van de hogere inkomensgroepen ('de sterkste schouders') aan de bezuinigingsoperatie ter verlichting van de lasten voor de lagere inkomensgroepen, in het bijzonder de chronisch zieken en gehandicapten;
- 2 Meer steun aan gezinnen en een meer gelijke fiscale behandeling van kostwinner- en tweeverdieners-situaties, zodat ouders die hun kinderen zelf verzorgen of naar informele vormen van opvang sturen in financieel opzicht niet slechter af zijn dan ouders die hun kinderen in de formele kinderopvang brengen;
- 3 Bevorderen werkgelegenheid onder 'moeilijke' groepen (oudere werknemers, laagbetaalden).

Daarom doet de ChristenUnie o.a. voorstellen die een betere combinatie van werken en 'omzien naar elkaar' mogelijk moeten maken en die gezinnen met kinderen financieel tegemoet komen: de combinatiekorting Nieuwe Stijl en het kind-gebonden budget.

Kijk voor het hele inkomensplan, de CBP-doorberekening, Kamerbijdragen en reacties op <http://www.tweedekamer.christenunie.nl> bij 'Dossier: Prinsjesdag 2004'.

Die methode van concurrentie om daarmee de optimale prijs/kwaliteit verhouding te bereiken, kan ook in de zorg en in het onderwijs toegelaten worden, zodat de beste school of de beste, professioneel met hart voor

De methode van concurrentie om daarmee de optimale prijs/kwaliteit verhouding te bereiken, kan ook in de zorg en in het onderwijs toegelaten worden.

de patiënt, dokter de patiënten krijgt en de consument niet door regels van de overheid met slechte kwaliteit zit opgescheept. De kwaliteit van zowel het Nederlandse onderwijs als van de zorg is ten opzichte van de andere landen gedaald. Dat heeft te maken met de weinige prikkels tot verbetering. Als inhoudelijk motiverende prikkels ontbreken zal de tucht van de markt maar moeten worden ingezet als we tenminste een financieel en kwalitatief stelsel willen overhouden.

Perspectief

Dit brengt mij op het laatste punt, het perspectief. Economie is de verbinding van arbeid en kapitaal. Er is wereldwijd veel geëxperimenteerd met economische modellen. Er is veel over de rug van de burger kapot gemaakt en verwoest. Daarom is het volgende belangrijk: die economieën zijn het meest succesvol die niet zijn gebaseerd op angst en geweld, maar op vertrouwen. Mag ik het als volgt vertalen: vertrouwen dat je werkt voor jezelf en voor een ander, maar ook dat je erop vertrouwt dat die ander ook voor jou werkt. Dat geldt voor de overheid naar de samenleving, van werkgever naar werknemer, voor de huidige generatie naar de volgende en omgekeerd.

Vertrouwen neemt toe als er een wijder perspectief is: bijvoorbeeld herstel na een oorlog. Vertrouwen ook als er een perspectief is, een droom, bijvoorbeeld The American dream. Dat heeft iets, dat zet mensen in beweging. Nederland mist zo'n identiteit, zo'n droom. Het ware te wensen dat het burger mogen zijn in Nederland gelijk stond aan het werken voor een betere samenleving. Dat dit perspectief in vertrouwen tussen de partners werd gedeeld, vastgesteld en in een agenda voor de toekomst werd opgesteld. Met zo'n perspectief voor de lange termijn zouden de huidige korte termijn problemen makkelijker opgelost moeten kunnen worden.

Liever investeren in werk op de wat langere termijn dan een paar euro extra sociale uitkering nu.

In de Christenunie is op dit moment veel aandacht voor het sociale beleid, voor de zwakkere. Voor het verdelen van de koek. Nu is daarop niets tegen. Maar, is mijn vraag: waar is de aandacht voor het bakken van de koek. Waar is de aandacht voor de economie? De ChristenUnie is Christelijk-Sociaal, maar ook Christelijk-Economisch?

Het kan verkeren! Om de (jeugd)werkloosheid aan te pakken werd ooit de arbeidsduurverkorting (ADV) ingevoerd. Om de huidige recessie te bestrijden wordt onder meer bepleit om weer tot arbeidsduurverlenging over te gaan. Iedereen zou een paar uur meer moeten gaan werken. Dat heeft een aantal voordelen.

Langer en slimmer aan de slag

Door Peter Schalk, directeur RMU

Arbidsduurverkorting werd 20 jaar geleden als onderdeel van het Akkoord van Wassenaar toegepast in economisch moeilijke tijden met een hoge (jeugd)werkloosheid. Tot op zekere hoogte was de economische situatie vergelijkbaar met nu. De werkloosheid loopt dit jaar waarschijnlijk op tot 495.000 personen en zal in 2005 nog groeien naar ongeveer 550.000 personen (7% van de beroepsbevolking). Volgens de laatste cijfers van het CBS staan 125.000 jongeren langs de zijlijn. De economische situatie is onzeker, waardoor ondernemers aarzelen met investeren en de consument voorzichtiger wordt. Elke dag komen er honderden werklozen bij. Dat klinkt onwaarschijnlijk, maar het is de harde werkelijkheid.

Evenals twintig jaar geleden heeft de regering scherpe maatregelen aangekondigd, die de individuele burger rechtstreeks in de portemonnee raken. Gevolg daarvan is dat de koopkracht daalt, hetgeen weer nadelig is voor de economie, en zo draait de spiraal verder naar beneden. Om die negatieve spiraal om te buigen worden vele maatregelen getroffen. De overheid heeft drie pijlen op de boog, namelijk loonmatiging, verhoging van de arbeidsproductiviteit en versterking van de arbeidsparticipatie. Voor die drie pijlen kan het soepel hanteren van de ADV-maatregel uit de vorige economische recessie een aantal voordelen opleveren in de huidige situatie. Dit geldt te meer daar in de loop van de tijd de arbeidstijdverkorting steeds verder is uitgebreid. De meeste sectoren begonnen met het terugbrengen van

de 40-urige werkweek naar een werkweek van 38 uren. Inmiddels zijn in verschillende sectoren werkweken van 36 uren en zelfs van 32 uren helemaal geen uitzonderingen. Het verlengen van de arbeidsduur moet gecombineerd worden met slimmer werken, dus innovatie. Die combinatie biedt mogelijkheden, vooral op de langere termijn.

Het eerste voordeel is er voor de acceptatie van loonmatiging. Door werknemers de mogelijkheid te bieden de eigen ADV in te vullen worden de salarissen met enkele procenten opgevijseld. Bij een 38-urige werkweek gaat het om 2 uren. Dat levert de werknemer een procentuele inkomensstijging op van 5,26%. Daardoor wordt de pijn van de ingezette loonmatiging behoorlijk verzacht. Uiteraard levert dit directe kosten op voor de werkgever, vandaar dat de arbeidsproductiviteit dan wel een extra aanzet nodig heeft.

Ten aanzien van de arbeidsproductiviteit wordt ook winst geboekt. Nu blijft een werknemer die 2 uren ADV per week opbouwt een dag in de maand thuis. Bij een 36-urige werkweek zijn dat al twee dagen per maand bovenop de normale vakantiedagen. Als dat wegvalt kan een ingewerkte werknemer zijn persoonlijke productiviteit aardig opschroeven. Dat is nog te versterken door innovatie, maar het duurt even voor dat zijn gunstige effect heeft.

Het is duidelijk dat er ook kosten aan verbonden zijn, met name voor de werkgever. Een deel van die kosten wordt

terugverdiend door het toepassen van loonmatiging. Maar het grootste deel zal moeten worden verdiend door de arbeidsproductiviteit te verhogen, met name door innovatie. Dat effect ontstaat niet van de ene op de andere dag, maar wel op de langere termijn.

Maar er is nog een belangrijk extra voordeel dat de economie weer op gang kan helpen. De koopkracht van werknemers die van deze mogelijkheid gebruik maken wordt behoorlijk versterkt. Nogmaals, bij een ADV van 2 uren per week gaat het over 5,26%, bij een 36-urige werkweek levert het dus ruim 10% op. Deze extra impuls in de huishoudportemonnee kan een stevig effect hebben op het koopgedrag van mensen. Daardoor wordt de vraag naar goederen opgevoerd en kan de economische mallemolen weer sneller gaan draaien.

En tenslotte het belangrijkste voordeel. Arbidsduurverlenging biedt mogelijkheden voor balans tussen collectiviteit en individualiteit, en voor het bedrijf en de privé-persoon. Stel dat een werknemer enkele procenten meer salaris krijgt door arbeidsduurverlenging, dan kan dit op diverse manieren worden ingezet. Allereerst voor behoud of versterking van de koopkracht, ten tweede voor de levensloopregeling hetgeen collectief in de sector kan worden geregeld, en ten derde voor een eigen inzet voor scholing hetgeen goed is voor de werknemer en voor het bedrijf of de instelling waar hij werkzaam is.

Dynamiek en solidariteit

De smalle marges van de (christelijk) sociaal-economische politiek

Door Benne van Popta, directeur Europese Zaken van MKB-Nederland en werkgeversvoorzitter van het Pensioenfonds voor de Detailhandel. Dit artikel werd hoofdzakelijk eind augustus 2004 geschreven, de laatste paragraaf begin november 2004.

In 1970 schreef Den Uyl een artikel met de later beroemd geworden en veel geciteerde titel "De smalle marges van de democratische politiek". Het citeren van de titel - met weglating van het woord democratisch - heeft vaak tot doel aan te geven dat men met politiek niet alles kan bereiken. Den Uyl beweerde eigenlijk het tegendeel: lang volgehouden kleine stappen in een bepaalde richting (het uitbuiten van de smalle marges) kunnen grote veranderingen teweeg brengen. Hij fulmineerde tegen instant-revolutionairen die buiten-parlementaire acties propageerden (neo-marxisten, radicale nieuw-linkers).

In het GPV-blad *Ons Burgerschap* schreef ik over de zogenoemde "Derde Weg" (1999). De derde weg is een verzamelaar voor economische ordes tussen uiterst rechts en uiterst links. De Europese Commissie gebruikt vaak de term "Europees Sociaal Model". De definitie daarvan is betrekkelijk vaag. Er zit een ideologisch element in het gebruik van de term: Europa is anders dan Amerika en Europa is óók een sociale eenheid (naast één markt en één munt). Rondkijkend in Europa ontwaart men overigens vele en omvangrijke verschillen. Wat hiervan ook zij, er valt kennelijk iets te kiezen, tegenover Amerika en binnen de Europese familie.

De samenleving vergrijsd in een tempo dat nog niet eerder in de geschiedenis is voorgekomen, met nog onbekende consequenties voor solidariteit en dynamiek.

Dat is ook de strekking van een recente CPB-publicatie "Four futures for Europe" (2003). De Europese lidstaten worden geconfronteerd met dezelfde omgevingsfactoren, maar er zijn daarop vier verschillende antwoorden mogelijk. Twee antwoorden benutten volledig het economisch potentieel van een land, één ervan legt daarbij het accent op sociale gelijkheid, de andere op economische efficiency. De twee andere modellen presteren economisch onder de maat, met overigens daarbinnen weer een accent op óf sociale gelijkheid óf economische efficiency. Enigszins kort door de bocht geformuleerd: het Verenigd Koninkrijk en Zweden opereren economisch optimaal,

met in Engeland een accent op economische efficiency en in Zweden op sociale gelijkheid. Duitsland en Nederland opereren onder de maat, met in Duitsland een accent op sociale gelijkheid en in Nederland een accent op economische efficiency.

Landen hebben dus volgens deze studie één economische opgave (benutten ze ten volle op duurzame wijze het economische potentieel) en één politieke keuze (wordt het accent op efficiency of op gelijkheid, op dynamiek of op solidariteit gelegd).

Binnen smalle marges kunnen politieke en economische keuzes worden gemaakt. In het vervolg van dit artikel komen eerst, zeer beknopt, de smalle marges van de omgevingsfactoren aan bod, daarna de gevolgen daarvan voor de keuze en de effectiviteit van de instrumenten van economische politiek. Vervolgens blijkt dat het al of niet benutten van de smalle marges heel wat uitmaakt (Ierland versus Duitsland, Clinton versus Bush jr). Tenslotte wordt ingegaan op de positie van christelijk sociaal-economisch beleid in het debat over dynamiek en solidariteit. Overigens, net als onder economen, komen we ook hier veel verschillende verhalen tegen (Van den Berg, Graafland, Gay, Van Popta (1988)).

De smalle marges van de omgeving

In de laatste vijftien jaren is de omgeving waarin de sociaal-economische politiek wordt uitgeoefend, drastisch veranderd. Deze ontwikkeling is al vele malen beschreven, daarom houd ik het hier beknopt (CPB, Legrain, Stiglitz).

Globalisering uit zich in meer internationale handel, toenemende keuzemogelijkheden ten aanzien van de vestigingsplaats van bedrijven, meer internationale kapitaal- en arbeidsmobiliteit. Globalisering schept kansen, maar houdt ook bedreigingen in. Friedman spreekt van de "gouden dwangbuis". De nationale economie is steeds gevoeliger geworden voor internationale ontwikkelingen, nationaal beleid moet meer rekening houden met internationale repercussies.

Nederland is geen eenheidsworst meer. "One size fits all" is verleden tijd. "Top down" werkt niet meer.

Technologische ontwikkelingen leiden in hoog tempo tot nieuwe/verbeterde producten, tot nieuwe/verbeterde productieprocessen, tot nieuwe product/markt/vestigingsplaats-combinaties. De technologische veroudering gaat sneller dan de economische veroudering. Een toppositie kan snel afbrokkelen, soms door ontwikkelingen uit niet onderkende hoeken. Stilstand leidt tot achteruitgang omdat anderen vooruitbewegen. De huidige welvaart is geen gegarandeerd bezit.

De integratie in Europa is sterk voortgeschreden, zowel de sociaal-economische integratie als de beleidsintegratie. Nationale verantwoordelijkheden zijn geërodeerd en deels ingeruild voor gedeelde Europese verantwoordelijkheden. Veel nationale wetgeving (ondermeer interne markt, mededinging, gelijkheid, arbeidsomstandigheden) vindt z'n oorsprong in Europa. Veel beleid is onderworpen aan Europese beleidsregels en/of Europese kritische beoordeling. De burger kan het maar moeilijk volgen en vatten. Hij accepteert de Europese inmenging met grote tegenzin.

De samenleving is veel heterogener geworden door individualisering en door de komst van nieuwe Nederlanders. Traditionele groepen (en hun voorlieden) zijn van minder betekenis geworden. De samenleving vergrijs in een tempo dat nog niet eerder in de geschiedenis is voorgekomen, met nog onbekende consequenties voor solidariteit en dynamiek.

De uitdaging voor het sociaal-economische beleid: hogere kwaliteitseisen, hogere moeilijkheidsgraad
Het relatieve gewicht van externe factoren is toegenomen. De (internationale) omgeving is dynamischer en onzekerder geworden. De blik is niet alleen meer op "Den Haag" of op overheden in het algemeen gericht, maar steeds meer ook op de buitenwereld. Markt en technologie hebben meer invloed op de positie van ondernemingen en werknemers dan de overheid. Deze ontwikkelingen stellen steeds hogere eisen aan de kwaliteit van het sociaal-economische beleid (en aan de kwaliteit van het ondernemen en het werknemen). Slecht beleid (slechte

keuzes) wordt sneller en strenger afgestraft, goed beleid biedt meer kansen om de voordelen van de globalisering en de technologie te plukken en de bedreigingen af te wenden.

De lat ligt aldus (veel) hoger voor het sociaal-economische beleid. Maar het wordt daarentegen moeilijker om een goed sociaal-economisch beleid te formuleren en uit te voeren. De Europese component is veel groter geworden. Eigen voorkeuren moeten worden gemengd met de voorkeuren van vierentwintig andere lidstaten. Nationale eigenaardigheden en maatvoering gaan verloren, maar gelet op de internationale context volstaat een nationaal antwoord niet meer in alle gevallen. Dit vereist wel dat we intelligent aanwezig zijn bij het internationale (met name Europese) overleg.

Tegelijkertijd worden de eisen van decentralisatie en differentiatie groter. Nederland is geen eenheidsworst meer. "One size fits all" is verleden tijd. "Top down" werkt niet meer. Nederlanders, allochtonen, vluchtelingen, ouderen, jongeren, werklozen, arbeidsongeschikten, het zijn allemaal bureaucratisch-papieren categorieën. Maatwerk, maatwerk en nog eens maatwerk zou het devies moeten zijn. Maar dat is - bureaucratisch gezien - niet goed te doen en vraagt om een nieuwe kijk op "gelijke behandeling".

*Een beroep op traditionele normen en waarden verliest aan zeggingskracht omdat ze er niet meer zijn.
Van inbedding van concrete maatregelen in een toekomstgerichte maatschappijvisie is te weinig sprake.*

Verder verliezen traditionele instrumenten van beleid aan effectiviteit. Overleg en daaruit voortvloeiende vrijwillige binding heeft te kampen met een - vermeend - tekort aan representativiteit en een - vermeend - teveel aan stroperigheid. Een beroep op traditionele normen en waarden verliest aan zeggingskracht omdat ze er niet meer zijn. Van inbedding van concrete maatregelen in een toekomstgerichte maatschappijvisie is te weinig sprake. Beleid is uitgedraaid op intelligent netwerken, afwegen van specifieke belangen en goed naar stand.nl luisteren. In deze context resteren slechts twee (liberale) instrumenten: wet en geld, oftewel: verbod en financiële prikkel. Maar Nederland heeft een traditie van gedogen, niet van strakke wetshandhaving en onbuigzaam toezicht. Contracten met financiële prikkels werken vaak onvolgende, vanwege de kunstmatige markt en het onvolledige contract, waardoor de uitvoerders door de mazen van het contract hun eigen belangen kunnen dienen.

Kortom: er staat veel op het spel voor een goed sociaal-economisch beleid. De kwaliteitseisen worden opgeschroefd, de hindernissen worden hoger, de uitvoering gecompliceerder.

Dagelijkse beslommeringen en het benutten van de smalle marges

Veel dagelijkse beslommeringen hebben te maken met de invulling en uitvoering van eerder genomen principiële beslissingen. Deze bezigheden zijn niet opwindend, niet spectaculair en krijgen dus weinig aandacht. Maar lang volgehouden kleine stappen brengen je wel ergens. Ierland kan ervan meepraten. Sinds 1993 is de economie verdubbeld, nam de werkgelegenheid met meer dan 50% toe, daalde de werkloosheid van ruim 15% naar onder de 5%, ging de begroting van een tekort naar een overschot, daalde de staatsschuld van 95% naar 32%. Een decennialang stagnerende economie greep de kansen van de globalisering, Ierland werd het beste jongetje van de Europese klas. Natuurlijk: deels door eigen inspanningen, deels door te profiteren van Europa, deels door de internationale conjunctuur. Maar toch.

Duitsland was lang het voorbeeld voor de lidstaten van Europa, maar is nu de zieke man. De economie groeide per saldo wel wat, de werkgelegenheid bleef evenwel stabiel, de werkloosheid nam toe van 7,7% naar 9,6%, het financieringstekort liep op, evenals de staatsschuld. Natuurlijk, de hereniging speelt een rol. Vooral de economische fouten die daarbij zijn gemaakt (misschien wel om legitieme politieke redenen: de hereniging te realiseren) werken door. En de hereniging is te vaak als excuus gebruikt om noodzakelijke bijstellingen uit te stellen. Kohl en Schröder hadden wel een Europese agenda, geen nationale agenda. Smalle marges benutten of er vanaf zien, het maakt na tien jaren een wereld van verschil.

Steeds geldt dat niet de overheid alleen het schild voor de zwakken is, maar dat overheid en samenleving tezamen het schild voor de zwakken moet zijn.

Een ander voorbeeld. Clinton sloot een deal met de Republikeinen over het begrotingsbeleid (van een tekort naar een overschot op de begroting). Dat was de wens van de Republikeinen, hoewel ze het zelf nooit hebben gerealiseerd. Maar ze wilden Clinton dwars zitten. Binnen deze overeenkomst zocht Clinton naar de marges om de economische positie van de "kleine man" te verbeteren. Elk jaar kwam hij met verbeteringen. Maar dit "incrementalisme" krijgt nooit de aandacht van de media, zeker niet als er een andere affaire speelt. Bush jr verlaagt de belastingen voor de rijkste 1% van Amerika, met het verhaal de economie te willen stimuleren. Het speelt niet echt, Iraq vult de voorpagina's. Maar na verloop van tijd heb je heel verschillende inkomensverdelingen.

Links of rechts, dat is niet meer de vraag

In het verkiezingsjaar 2002 is de vraag gesteld of de ChristenUnie een wat linksige partij is. Links of rechts in economische kwesties heeft vier dimensies:

- de verdeling tussen de marktsector en de collectieve

sector: gaan we de belastingen verhogen om meer uit te geven of bezuinigen we om de belastingen te verlagen?
 - de verdeling tussen hoge en lage inkomens: dragen de sterkste schouders de zwaarste lasten, gaan we nivelleren?
 - de uitruil tussen groei en milieu: beperken we de groei om het milieu te sparen of levert meer groei de middelen op om het milieu te verbeteren?
 - groei hier of in de "derde wereld": helpt ontwikkelingshulp of helpt het niet, beperken we hier de groei om daar meer ruimte te geven of biedt groei hier kansen daar?
 Mijn analyse van de stukken uit 2002 resulteerde in de conclusie dat de ChristenUnie op drie van de vier dimensies wat aan de linksige kant is. Op de eerste dimensie was de ChristenUnie wat aan de rechtse kant: het financieringstekort moest worden verlaagd door middel van ombuigingen, niet door lastenverzwaring.

De kernvraag is evenwel niet meer links of rechts, maar hoe dynamiek en solidariteit met elkaar te verbinden. Er is een onderscheid gemaakt tussen de bedreigde burger en de bedrijvige burger, tussen mensen die minder goed met economische dynamiek, onzekerheid en levenstempo kunnen omgaan dan anderen. De ChristenUnie komt vooral op voor de bedreigde burger. En de bedrijvige leden klagen vervolgens dat de ChristenUnie wat linksig is.

Dynamiek en solidariteit

Dynamiek kent vele dimensies: economisch, maatschappelijk, cultureel, religieus, enz. Op elk van deze dimensies doen zich snelle en verwarrende ontwikkelingen voor. Ontwikkelingen die op elkaar ingrijpen, elkaar versterken, afremmen of beheersbaar maken. Solidariteit kent ook vele dimensies, en vele vormen (ondersteuning, activering, bemoediging, verzorging, enz.; Micklethwait en Wooldridge (2004) geven illustraties van dit debat in Amerika).

Het debat binnen de ChristenUnie over het sociaal-economische gezicht is naar mijn oordeel te eendimensionaal. Voor- en tegenstanders van de zogenoemde linksigheid van de ChristenUnie focussen zich op één dimensie van de dynamiek (economisch) en op één dimensie van de solidariteit (inkomensondersteuning door de overheid). We moeten de meer-dimensionaliteit van het vraagstuk van dynamiek en solidariteit onder ogen zien. Daarmee verdwijnt vanzelf de links-rechts as als ééndimensionale politieke meetlat van tafel.

Als solidariteit meer dimensies en meer vormen kent, is het niet verstandig "alle eieren in één mandje te stoppen". Dat wil zeggen: niet alle kaarten op één vorm van solidariteit zetten. Laat ik dit illustreren met een voorbeeld uit de wereld van de pensioenen (Van Popta, 2004). Ons toekomstig pensioen bestaat, idealiter, uit AOW, arbeidspensioen en eigen besparingen (eigen huis, lijfrente, levensverzekering). We noemen dit het zogenoemde drie-pijler-systeem van pensioenopbouw. Het gaat hierbij om verschillende vormen van "financieel kapitaal"

en om drie onderscheiden verantwoordelijkheden (overheid, sociale partners, werknemer).

Ten aanzien van de verantwoordelijkheden hebben we niet alle eieren in één mandje gestopt (zoals in veel andere Europese landen wel het geval is). Dit doen we omdat de economische risico's van de drie pijlers verschillen.

We doen daarmee aan spreiding van economische risico's. Ook doen we aan spreiding van "reputatie-risico". Waarom zou de overheid beter in staat zijn de belofte ten aanzien van de AOW gestand te doen, dan sociale partners de belofte ten aanzien van het arbeidsgerelateerde pensioen? Of andersom, natuurlijk. De in het geding zijnde reputaties zijn niet 24-karaats, daarom doen we aan spreiding.

Ten aanzien van het kapitaal is het drie-pijler-systeem ééndimensionaal: centen vormen de risico-verzekering voor de toekomst. Maar er zijn meer vormen van kapitaal die moeten worden onderhouden. Menselijk kapitaal is er één van (kennis, kunde, ervaring). Het resultaat van het financiële kapitaal kan op de beoogde pensioendatum tegenvallen. De pensioenleeftijd wordt dan een variabele: (iets) langer doorwerken levert een beter pensioen op. Langer doorwerken kan alleen als kennis en kunde worden onderhouden en vernieuwd. Wie aan risico-spreiding doet, investeert veel in het menselijke kapitaal.

Sociaal kapitaal moet ook worden onderhouden. Individualisering leidt tot maatwerkoplossingen. Dit leidt tot veel uitzoekwerk, tot specifieke keuzes, tot gevechten met de bureaucratie (vergelijk persoonsgebonden budget, kinderopvang). Niet iedereen is hiertoe in staat, zacht gezegd. Er is dus ruimte voor begeleiding, voor intermediairen. Niet om de individuele verantwoordelijkheid over te nemen, maar om die te ondersteunen. En helpen waar te maken.

Langs deze lijnen kunnen meer onderwerpen worden geanalyseerd. Steeds geldt dat niet de overheid alleen het schild voor de zwakken is, maar dat overheid en samenleving tezamen het schild voor de zwakken moet zijn. Als de politiek het primaat neemt, worden verantwoordelijkheden afgeschoven: hervormen van de samenleving zonder de samenleving er bij te betrekken. Individuen hebben intermediaire organisaties nodig om zich tegen deze vorm van politiek primaat te beschermen. Wat dat betreft kent de samenleving achterstallig onderhoud.

Literatuur

- Aart van den Berg, *God and the Economy*, Delft, 1998
- Thomas L. Friedman, *The Lexus and the olive tree*, New York, 2000 (hfdstk 6 "The golden straitjacket")
- Craig M. Gay, *With Liberty and Justice for Whom? The recent evangelical debate over capitalism*, Grand Rapids, 1991
- J.J. Graafland, *Economie in theologisch perspectief*, Den Haag, 1998
- Joe Klein, *The Natural, the misunderstood presidency of Bill Clinton*, London, 2002
- Philippe Legrain, *Open World: the thruth about globalisation*, London, 2002
- John Micklethwait, Adrian Wooldridge, *The Right Nation, conservative power in America*, New York, 2004
- Ruud de Mooij, Paul Tang, *Four futures of Europe*, CPB, oktober 2003
- K.B. van Popta, *Drie Christelijke Maatschappijvisies*, in: Radix, april 1985
- K.B. van Popta, *Voorbij de Derde Weg*, in: Ons Burgerschap, september 1999
- K.B. van Popta, *Vijf vormen van kapitaal*, bijdrage aan de SZW-EU conferentie over "second pillar pension schemes between solidarity and free market", 4 november 2004
- Joseph Stiglitz, *Globalization and its Discontents*, New York, 2002
- J.M. den Uyl, *De smalle marges van democratische politiek*, in: Socialisme en Democratie, juli-augustus 1970

Ingezonden Reactie

Van: Herman van Braak [h.h.van.braak@hccnet.nl]
Datum: woensdag 15 september 2004
Aan: denkwijzer@christenunie.nl
Onderwerp: Bezuinigen

Hierbij nog een reactie op het artikel "Help, we moeten bezuinigen" uit DenkWijzer februari 2004. Het onderwerp is onverminderd actueel. Ik wil daarom nog even een aspect aan de orde stellen dat ik tot mijn verwondering miste in het artikel.

Er wordt namelijk in het geheel geen melding gemaakt van de inkoopfunctie. Een gemeente van enige omvang koopt per jaar voor vele miljoenen euro's goederen en diensten in, van kantoorbenodigdheden tot schoonmaakdiensten tot wegenbouw etcetera. Het is onbegrijpelijk dat het belang van een volwassen inkoopfunctie vaak niet ingezien wordt. Dit leidt tot een gigantische verspilling van gemeenschaps-gelden. Het bedrijfsleven levert niet voor niets erg graag aan de overheid!

In mijn woonplaats is er, na jaren van aandringen o.a. vanuit de ChristenUnie-fractie, nu een soort inkoopcoördinator aangesteld, die richtlijnen geeft voor de inkoop. Naar mijn mening is dit niet meer dan een zoethoudertje dat in werkelijkheid maar weinig rendement kan opleveren. Alle hobbyisme van medewerkers die graag inkoopertje spelen (want dat is het gevoel dat een rol speelt!) zou uitgebannen moeten worden. Ervaring leert dat een echte inkoper zonder problemen gemiddeld een prijsverlaging van 15% weet te bereiken. Deze inkoper moet dan wel precies de specificaties kennen van wat er ingekocht moet worden. Dit levert een bijkomend voordeel op: degene die aan de goederen of diensten behoefte heeft, wordt in deze situatie gedwongen nauwkeurig te definiëren wat hij nodig heeft en dat is heel nuttig om tot zinvolle aankopen te komen.

“Het gemeen wel- en qualik-vaaren”

De sociale markteconomie op de proef gesteld

Door prof. dr. H.W. de Jong

In het artikel op de voorgaande bladzijden schreef van Benne Van Popta over globalisering en technologische ontwikkelingen. “Globalisering schept kansen, maar houdt ook bedreigingen in. De nationale economie is steeds gevoeliger geworden voor internationale ontwikkelingen.” En: “Een toppositie kan snel afbrokelen, soms door ontwikkelingen uit niet onderkende hoeken. Stilstand leidt tot achteruitgang omdat anderen vooruitbewegen. De huidige welvaart is geen gegarandeerd bezit.” In dit artikel gaat prof. De Jong verder in op de relatie tussen de Nederlandse economie en de rest van de wereld, en op de houdbaarheid van het sociale.

Sinds bijna duizend jaar hebben de Lage landen een maatschappelijk stelsel van particulier eigendom van goederen en rechten en (grotendeels) vrije bestedingen van het inkomen. De hoge productiviteit die de economische bedrijvigheid in de Nederlanden al die tijd, met betrekkelijk korte onderbrekingen, kenmerkte had veel met de vrije markteconomie van doen. De hoge grondopbrengsten maakten niet alleen de boerenstand rijker maar schiepen ook een surplus dat verstedelijking met

De bedreiging van buitenaf is reëel in een geliberaliseerde wereld waar kennis en kunde voor velen die zich de moeite willen geven, voorhanden is maar waar de loonkosten, naar het zich laat aanzien langdurig en aanzienlijk zullen blijven verschillen.

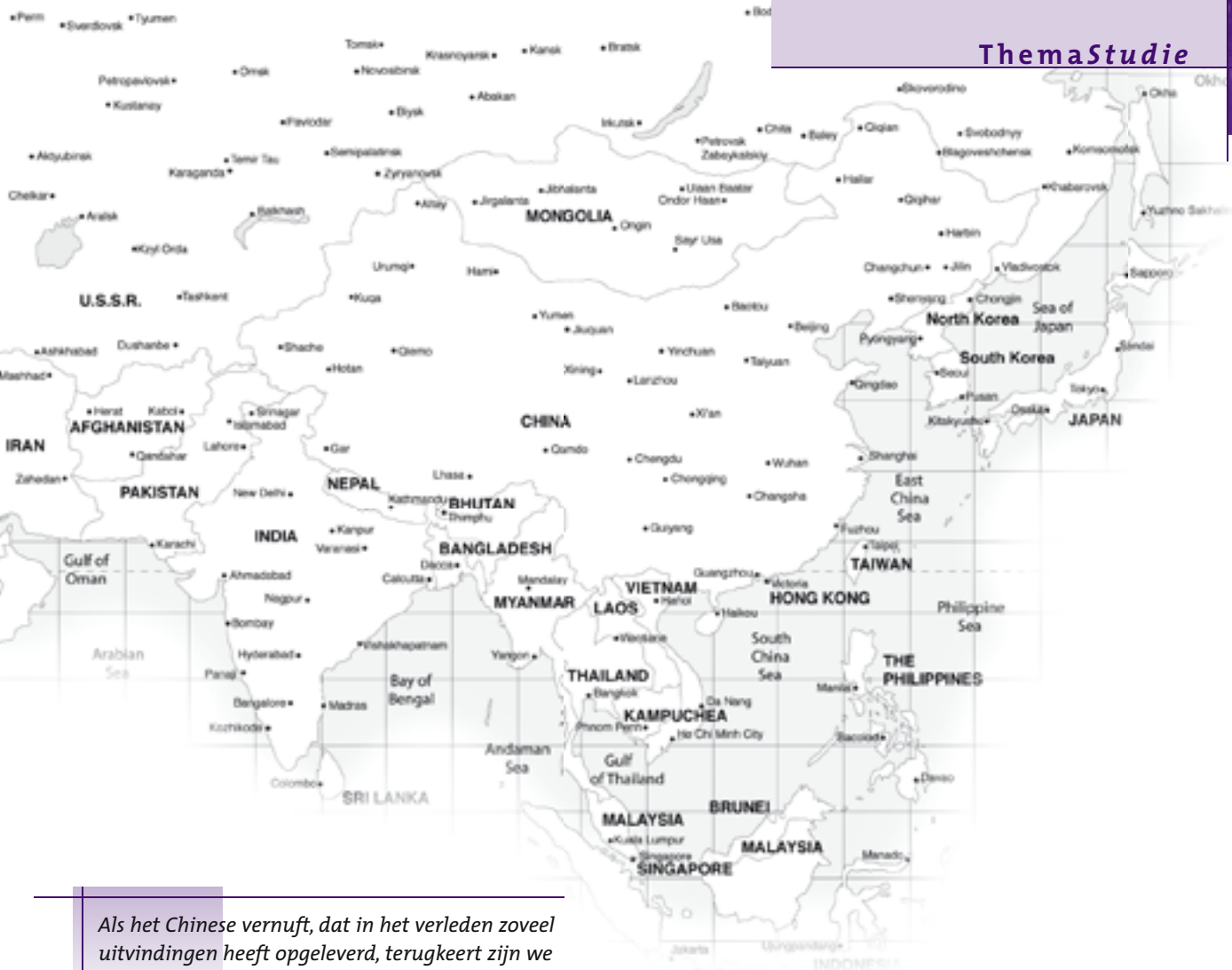
de daarbij behorende hoge industriële en commerciële productiviteit mogelijk maakte. Dat de Lage landen in de Middeleeuwen direct na de toonaangevende Italiaanse steden kwamen, in de 15e tot 18e eeuw de primus in de wereld der rivaliserende naties waren en in de 19e en 20e eeuw afwisselend vlak op Engeland en de Verenigde Staten volgden, of, zoals thans, weer boven deze landen uitsteken, is aan het bestaan van onze markteconomie toe te schrijven.

De reus uit het Oosten

Maar onderkennen wij dat in de komende halve eeuw een reuzeneconomie, thans aan het ontstaan, ons zal uitdagen, grote kansen zal bieden, maar het ons ook knap moeilijk kan maken? Het complex van Aziatische economieën, met China als de motor daarin, heeft na het extreme communisme van Mao Zse Tung de omslag naar de thans wellicht meest ongebreidelde markteconomie

gemaakt. Eigen grond ter bebouwing, het bedrijf dat men bezit tot bloei brengen, zich een huis en duurzame consumptiegoederen aanschaffen, investeren in eigen kennis en kunde ... het grootste volk op aarde omarmt het alles met een spontaniteit en inzet die verbluffen. Deze groei overtreft qua omvang, duur en snelheid alles wat we in de geschiedenis hebben meegemaakt. Hoewel in de toekomst obstakels vanuit ongedachte hoeken zouden kunnen oprijzen, is het beter daar niet mee te rekenen. Het model dat de Chinese en, in iets mindere mate de andere Aziatische economieën tekent is het model van de klassieke economie: een praktisch ongelimiteerd aanbod van arbeid, berustend op hoge bevolkingsgroei (Malthus) of uitstoot van arbeid (Marx). In China en India is van geen der beide grondslagen sprake, maar van een enorm arbeidsreservoir. Dat drukt het loon op een constant laag niveau en de groei zal afhangen van het beschikbare kapitaal. Dat stroomt middels zeer grote buitenlandse investeringen binnen. Als er niets méér aan de hand zou zijn, zou de dreiging beperkt blijven tot de onderkant van het productenassortiment. En daarmee hebben we in de afgelopen decennia leren leven door het ontwikkelen van innovaties: nieuwe producten, processen en organisaties.

Maar er is meer aan de hand, zodat het klassieke model een belangrijke aanpassing moet ondergaan. Vooral in China steken enkele determinanten gunstig af: de kindersterfte, hoewel nog hoger dan in Europa of Amerika is laag voor een arm land en daalt voortdurend, de ondervoeding van beneden vijfjarigen is gezakt naar 10% van de kinderen, 99% van de kinderen krijgt een lagere schoolopleiding, hogere opleidingen groeien snel (2,8

Als het Chinese vernuft, dat in het verleden zoveel uitvindingen heeft opgeleverd, terugkeert zijn we gedoemd de concurrentiestrijd te verliezen.

miljoen afgestudeerden waarvan 330.000 ingenieurs; ter vergelijking: in Duitsland 37.000) en de inkomensverdeling is nog steeds relatief gelijkmatig. Het aandeel van het laagste vijfde deel inkomenstrekker in het nationaal inkomen was in 2001 (volgens de Wereldbank) 5,9%, even hoog als in Verenigde Staten (5,2%), Engeland (6,1%), en iets lager dan in Nederland, Frankrijk en Duitsland (het boven 7%). De algemene impressie is bovendien dat Chinezen ijverig en zeer leergierig zijn.

De aanpassing van het klassieke model is nu dat de lange-termijn arbeidsaanbodcurve niet horizontaal verloopt maar voor een groeiend deel van de bevolking stijgend is als gevolg van de bestedingen aan gezondheid en scholing van de bevolking. Indien de conditie en kunde van de werknemer toenemen, stijgt ook zijn/haar productiviteit. Dit is voor een land de doorslaggevende factor wat betreft de welvaart per capita op de lange termijn.

Economische interdependentie

Het concurrentievermogen is nauw met de productiviteit verbonden, hoewel op de korte termijn de ruilvoet' zich doet gelden. Als olie en andere grondstoffen duur zijn vormen ze een belasting voor de importerende landen; de ruilvoet verbetert daarentegen door nieuwe producten waarnaar in de wereld vraag ontstaat (computers, chipsmachines, mobiele telefoons, etc.). Door deze beide

navelstrengen, productiviteit en ruilvoet, zijn de nationale economieën in de wereld met elkaar verbonden. Hier geldt hetzelfde als voor de transacties op de binnenlandse markten waar mensen willen ruilen door koop en verkoop, huur en verhuur, lenen en uitlenen. Pieter de la Court, Nederlands econoom in de 17e eeuw, drukte deze interdependentie als volgt uit: Alle ingezetenen zijn "door een gemeen wel- en qualik-vaaren wonderlik aan elkaar gekoppeld". Door de keuze van zijn woorden laat hij zien dat dit zowel ten goede als ten kwade verstaan kan worden.²

Zal de opkomst van een verre reuzeneconomie ons bedreigen? De onrust groeit in de Verenigde Staten en Europa, die trouwens beide te maken hebben met burens als Mexico resp. Oost-Europese landen die ook lage loonstandaarden hebben. De opkomende vloed Chinese producten, de migratie van grote en (toenemend) ook middelgrote ondernemingen naar Oost-Europa en Azië, de baanloze groei en grote betalingsbalans tekorten in de VS zijn waarneembare feiten die een toekomstig 'qualik-vaaren' doen verwachten op grond van genoemd aangepast model: het enorme arbeidsreservoir drukt de lonen van de ongeschoolde arbeid; de grotere prestaties in hoog-productieve sectoren zullen weliswaar beter worden beloond, maar de voortdurende instroom van gekwalificeerde arbeid belet het ontstaan van schaars-terpremies. Anders gezegd: zelfs wanneer een sector in

China het Westerse productiviteitsniveau bereikt zal het loonniveau belangrijk achter blijven.

Als het Chinese vernuft, dat in het verleden zoveel uitvindingen heeft opgeleverd, terugkeert zijn we gedoemd de concurrentiestrijd te verliezen. Sommige bestuurders, ook in ons land, concluderen daarom dat de sociale kanten van ons stelsel op de helling moeten. Die worden onbetaalbaar, zegt men.

Het sociale en het economische

In dat standpunt liggen twee vragen besloten: hoe is de verhouding tussen de beide in dit kopje van de paragraaf genoemde facetten? En, als we het begrip 'sociaal' beperkter omschrijven, namelijk als de verzorgingsstaat, valt deze dan nog langer te handhaven of moet de ontmanteling ervan, reeds in gang gezet, worden voltooid? Onze Nederlandse geschiedenis overziende kan men drie fasen in de ontwikkeling van het 'sociale' voor de komst van de verzorgingsstaat onderscheiden.

Het is het waard om de sociale markteconomie met z'n solidariteit en zorg voor hen die niet kunnen werken te behouden. Maar een eerste vereiste daartoe is een stevig economisch fundament.

In de Middeleeuwen overheerste het motief van de 'compassie' met de arme, oude, gehandicapte en zieke naaste, het 'kind van de Heer'. Zo'n mens, 'un membre souffrant de Jésus Christ' zoals de Fransen zeiden, was het voorbeeld van de bevoorrechte sinds Sint Franciscus en de bedelorden die het economisch leven bewust verzaakten. In de Zeven Werken van Barmhartigheid, geschilderd door de Meester van Alkmaar (Rijksmuseum) in 1504 is dit ideaal verbeeld. Tegelijk was het contrast met het economische bijzonder groot: vier jaar voor Franciscus van Assisi had een andere Italiaan, Leonardo Forbonacci in Pisa zijn 'Liber Abaci' gepubliceerd (1202). In dit boek werd Oosterse algebra geïntroduceerd en benut om calculaties van prijzen en winsten te maken. Ook zou Forbonacci het dubbel boekhouden hebben ingevoerd en schreef hij over de monetaire kringloop. Terwijl de ene Italiaan inzicht en berekening van het economische waardeprincipe scherpste, verpersoonlijkte de andere de armoede als christelijk voorbeeld ter navolging.³

Het thema werd in de zeventiende eeuw uitgebeeld door Jan Steen op het onlangs door het Rijksmuseum verworven schilderij 'De Burgemeester van Delft' (1654). De rijke man zittend op de stoep van zijn woning aan de Oude Gracht heeft de bedelbrief in de hand die de arme vrouw hem heeft overhandigd. Deze brief is haar legitimatie bij het bedelen: de stadsautoriteiten verschaften die aan armen, deels uit liefdadigheid, deels om de sociale rust in de hand te houden. Veel

armlastigen in een niet te grote stad konden problemen geven. En let op: de vergunning gaf slechts het recht om door eigen bedelwerk in het levensonderhoud te voorzien. Het verwervingsprincipe was in Calvinistisch Nederland van die dagen het beproefde recept voor sociale steun. Zei Huizinga niet dat de Hollandse vrijgevigheid even beroemd was als de Hollandse winzucht? En was het dan niet voor de hand liggend om de eerste in dienst van de laatste te stellen?

In de 19e eeuw bleef de zakelijke beschouwing overeind want in het eerste Nederlandse boek over de Beginselen van Staathuishoudkunde (1850) van de Bruyn Kops noemt deze christelijk-liberale auteur armoede en pauperisme het gevolg van gebrek aan genoegzame voortbrenging en wijst de gedachte af dat algemene verdeling van rijkdommen welvaart zou kunnen brengen. Bedeling van echte armen is onvermijdelijk zegt hij, want velen kunnen zich maatschappelijk niet staande houden. Maar het is een noodzakelijk kwaad; bij voorkeur moeten deze mensen door scholing, opvoeding en regelmatige arbeid eraan gewennen een productieve bijdrage aan de samenleving te geven. "Bedeling is slechts een gedeelte van het vraagstuk van het pauperisme. Al de delen van het volk meer voortbrengend te maken is de groote zaak!". Of dat door staatskerk of particulieren wordt uitgevoerd is minder belangrijk dan hoe bedeed wordt.⁴

De 20e eeuw

Na de Eerste Wereldoorlog treedt de staat op en bevordert door uitgaven voor onderwijs en sociale taken de door de Bruyn Kops aangewezen opgaven. De bijgaande figuur toont belastingen en overheidsuitgaven (zonder de overdrachtsuitgaven) gedurende de hele vorige eeuw. De geweldige stijging tot het einde der jaren tachtig is evident evenals de grote bezuiningsoperatie, zodat thans een stabilisatie van de overheidsfinanciën is bereikt.⁵ (Een weinig gelukkige, pro-cyclische manipulatie tijdens de laatste conjunctuurgolf bracht een, hopelijk tijdelijke, storing teweeg). Bij het aandeel van 28 á 30% dat uitgaven en belastingen van het netto nationale inkomen uitmaken moeten de circa 32% die de overdrachtsuitgaven vormen nog opgeteld worden om de last van de verzorgingsstaat te peilen die op het werkende deel, dat in de wereld moet concurreren, drukt. Is

OVERHEIDSUITGAVEN EN BELASTINGEN 1900 -2003

dat teveel, gelet op het aandeel van ongeveer 50% in de Europese Unie (gemiddeld), van zo'n 30% in de Verenigde Staten en van een nog lager percentage in China? De meningen zijn daarover sterk verdeeld.

Enkele overwegingen kunnen verklaren waarom, althans in het verleden, de sociale markteconomie geen grote problemen heeft ondervonden:

Ten eerste, was de economische groei in de Europese welvaartsstaten niet lager dan in de VS: de lange-termijn doorsnee-groei was in beide continenten 2,25% per jaar. Ten tweede is er geen noemenswaardig verschil in de productiviteit per uur. Ten derde zijn vele uitgaven in de verzorgingsstaat groeibevorderend geweest (onderwijs) of richtten weinig schade aan. Zoals Peter Lindert in een onlangs verschenen boek signaleert⁶ drukken de belastingen in Europa relatief sterk op de consumptie en minder op arbeidsinzet of investeringen: de belasting op de toegevoegde waarde (BTW) treft de binnenlandse bestedingen, maar of dat steeds een voordeel is mag betwijfeld worden. Vooral in een economische teruggang zijn consumptie-uitgaven voor het kleine en middelgrote bedrijfsleven als een soort stootkussen.

Een ander nadeel van de huidige verzorgingsstaat is de bureaucratie, want de toedeling van sociale gerechtigheid over alle betrokkenen vergt een omvangrijke administratie en controle. Een grote inspanning zou daarom geleverd moeten worden om deze te beteugelen. De enige manier om dat te bereiken is om vrij rigoreus de regelgevers, hun bureaus, hun bemoeienissen te kortwieken: wij hebben meer 'Indians' en minder 'Chiefs' nodig. In onderwijs en gezondheidszorg, bij politie en gemeenten zijn veel minder planners en veel meer doeners nodig. Een sterke bureaucratie is ook gevoelig voor de influisteringen van belangengroepen in bedrijfsleven en organisaties. Elke keer blijkt dat corruptie nauw verbonden is met bureaucratie of het nu Den Haag is of Brussel of welke andere plaats ook.

Conclusies

Er blijkt, alles samenvattend, wel degelijk een bedreiging van de sociale markteconomie te bestaan zowel van binnenuit als van buitenaf. Het geheel is topzwaar van bureaucratie en belastingen/overdrachtsuitgaven waardoor de kosten voor de particuliere sector waar het inkomen verdiend moet worden te hoog zijn. De lasten op arbeid moeten omlaag. De zogenoemdewig -15 jaar geleden reeds uitvoerig besproken - is nog te weinig gereduceerd en gefiscaliseerd en telkens opnieuw bedenken politici nieuwe belastingen, al zijn ze soms van geringe omvang, zoals de vaarbelasting van de ChristenUnie⁷. De bedreiging van buitenaf is reëel in een geliberaliseerde wereld waar kennis en kunde voor velen die zich de moeite willen geven, voorhanden is maar waar de loonkosten, naar het zich laat aanzien langdurig en aanzien-

lijk zullen blijven verschillen. Gevoegd bij het ontstaan van enorme markten werken die condities als een magneet op Westerse ondernemingen die hun investeringen verleggen en daardoor de dynamiek uit de Westerse economieën naar elders verplaatsen. Dat China eerder of later zal moeten revalueren, sociale en vervuilingskosten zal moeten maken is buiten kijf. maar deze zaken zullen het kostenverschil niet egaliseren. Kortom, het is het waard om de sociale markteconomie met z'n solidariteit en zorg voor hen die niet kunnen werken te behouden. Maar een eerste vereiste daartoe is een stevig economisch fundament en ik heb er, net als een groot deel van de bevolking, weinig vertrouwen in dat de politici dit kunnen leggen.

In onderwijs en gezondheidszorg, bij politie en gemeenten zijn veel minder planners en veel meer doeners nodig.

kosten zal moeten maken is buiten kijf. maar deze zaken zullen het kostenverschil niet egaliseren. Kortom, het is het waard om de sociale markteconomie met z'n solidariteit en zorg voor hen die niet kunnen werken te behouden. Maar een eerste vereiste daartoe is een stevig economisch fundament en ik heb er, net als een groot deel van de bevolking, weinig vertrouwen in dat de politici dit kunnen leggen.

¹ Ruilvoet = Gemiddeld exportprijsspeil gedeeld door het gemiddeld importprijsspeil. Ruilvoetverbetering = Stijging van het gemiddelde exportprijsspeil ten opzichte van het gemiddelde importprijsspeil. Zie: <http://www.economische-begrippen.nl> of <http://www.xs4all.nl/~mkalk/register.htm>

² *Aanwijzing der heilsame politike Gronden en Maximen van de Republike van Holland en West-Vriesland*, 1669, blz.38. In deze tweede uitgave van het werk dat in 1662 onder de titel *Interest van Holland ofte Gronden van Hollands-Welvaren* was verschenen zijn twee hoofdstukken te vinden van de Raadpensionaris Johan de Witt, bevriend met de le Court. In deze geschriften toont de auteur hoe de economische activiteiten nationaal en internationaal samenhangen en welke voorwaarden daaruit de meest gunstige welvaart deden ontstaan. Globalisering in niet alleen van deze tijd!

³ O.Langholm, *Economics In the Medieval Schools*, 1992. Hoe deze twee via particulier eigendom, de markt en rechtvaardige prijzen in de Scholastieke economie bij elkaar kwamen en daarmee de grondslag legden voor de markttheorie van vele eeuwen daarna laat Langholm in het Inleidend hoofdstuk zien door de expositie van het denken aan de Parijse universiteit, 1200-1350.

⁴ J.L. de Bruyn Kops, *Beginselen van Staathuishoudkunde*, 1850. Geciteerd uit de derde druk, 1859, blz.402-444.

⁵ De grafiek is een voortzetting van die gepubliceerd door van Zanden en Griffiths in *Economische Geschiedenis van Nederland in de 20e eeuw*, 1989. Zie ook F. de Kam e.a., *De kerfstok van Nederland. Begrotingstekorten en de last van de staatsschuld*, 1990, hoofdstuk 1 en blz.26.

⁶ P.Lindert, *Growing Public: Social Spending and Economic Growth since the Eighteenth Century*, 2003. Het verschil tussen de sociale markteconomie en de verzorgingsstaat is dat de eerste een sociaal vangnet heeft voor allen die niet werken kunnen, terwijl de tweede bepaalde goederen aan iedereen ter beschikking stelt, gratis of voor een standaardtarief en ongeacht het inkomen. Het verschil is in de tekst niet uitgediept. Zie ook De Kam c.s. hoofdstuk 1 voor de invloed op de publieke uitgaven.

⁷ Het programma van de ChristenUnie gaat op bepaalde plaatsen over de schreef van de verzorgingsstaat: de 'kritische' bemoeienis van de overheid met de consumptie van burgers (p.48), het belastingen en subsidiëren van allerlei particuliere goederen ter wille van sturing, etc. Als het werkelijk de bedoeling is oeveren en water te beschermen tegen plezierjachten, moet men een verbod op het varen binnen 500 meter van de wal voor motorboten invoeren die sneller dan zeg 6 km per uur varen. Politici zijn te gretig bezig met andermans arbeid en eigendom.

Nieuwe solidariteit?

Door Roel Kuiper, bijzonder hoogleraar Reformatorische Wijsbegeerte aan de EUR en lector samenlevingsvraagstukken aan de Christelijke Hogeschool in Ede en de Gereformeerde Hogeschool in Zwolle.

De gebeurtenissen van de afgelopen maand hebben duidelijk gemaakt hoe diep de kloven zijn tussen bevolkingsgroepen in Nederland. Er is vaak gezegd dat de solidariteit in de samenleving onder druk staat. Daarbij werd doorgaans gedacht aan sociaal-economische verhoudingen. Nu wordt duidelijk hoezeer religieuze en culturele verhoudingen gekenmerkt worden door afstand en negatieve beeldvorming. Respect en onderlinge waardering blijken soms ver te zoeken. Nederland blijkt een verdeeld huis, burgers zien elkaar niet echt staan en de vrijheid elkaar geestelijk te verwonden wordt gekoesterd.

In die samenleving wordt nu gewerkt aan een grondige herziening van de verzorgingsstaat. Ons stelsel van sociale voorzieningen en verzekeringen kan niet in de oude vorm gehandhaafd blijven. Burgers moeten weer vorm gaan geven aan onderlinge bijstand dicht bij huis. De op stapel staande Wet Maatschappelijke Ondersteuning wil een eind maken aan het vanzelfsprekend beroep op de overheid als het gaat om maatschappelijke hulp. Wat hebben we daarvan te verwachten? Is het reëel te veronderstellen dat mensen in een kwetsbaar maatschappelijk klimaat deze verantwoordelijkheden oppakken?

Het kabinet geeft verantwoordelijkheden welbewust terug aan de samenleving. Maar hoe kan die samenleving onder de huidige omstandigheden terugkeren tot de sociale saamhorigheid en de zorginzet die nodig is om hieraan gestalte te geven?

De kritiek van christelijke zijde - ook verwoord door GPV en RPF - op de verzorgingstaat is steeds geweest dat deze sociale verantwoordelijkheden wegnam uit de verbanden waar mensen met elkaar samenleven. De 'natuurlijke' solidariteit dicht bij huis werd ingeruild voor een 'kunstmatige', die geen beroep meer deed op persoonlijke inzet en nabije zorg. De Kamper hoogleraar J. Veenhof schreef in 1966 een protest tegen de Algemene Bijstandswet. 'Er is te weinig een diepe zorg dat deze ontwikkeling der dingen betekent een terugdringen van de individuele mens tot de positie en functie van een onbelangrijk atoom van een koude, harde, eenvormige collectiviteit, en daardoor een voortgaande ondermijning van de verantwoordelijkheid voor zichzelf en de medemens'.

Het kabinet bouwt dit collectieve nu af en neemt afscheid

van de verplichting tot een generiek zorgaanbod. Ze geeft verantwoordelijkheden welbewust terug aan de samenleving. Maar hoe kan die samenleving onder de huidige omstandigheden terugkeren tot de sociale saamhorigheid en de zorginzet die nodig is om hieraan gestalte te geven? Er is behoefte aan een 'nieuwe solidariteit', wordt wel betoogd. Akkoord, maar hoe? Hebben christelijk-sociale opvattingen met betrekking tot de inrichting van de samenleving ons hierin iets te bieden?

De noodzakelijke herstructurering

Laten we nog even terugblikken op de verzorgingsstaat en de noodzakelijke 'herstructurering' ervan. Reeds tijdens de Tweede Wereldoorlog sprak de Britse premier Churchill over de noodzaak van voorzieningen 'from cradle to grave', van de wieg tot het graf. De armoede en werkloosheid van de jaren dertig, gevoegd bij de oorlogsellende van de jaren veertig, deden nieuwe visies ontstaan op de na-oorlogse samenleving. In Nederland hebben rooms-rode kabinetten gewerkt aan de opbouw van een stelsel van volks- en werknemersverzekeringen. Ook kwamen er sociale voorzieningen in zorg en maatschappelijke opvang. Inkomensvervangende, inkomensondersteuning stonden in deze fase centraal. Er was niet alleen welvaartsgarantie, ook op het gebied van welzijn kwam er een aanbod. Sommigen spreken over de verzorgingsstaat als deel van de Nederlandse identiteit; ze stond voor emancipatie, bestaanszekerheid en sociale gelijkheid.

Deze 'genereuze' verzorgingsstaat raakte in de jaren zeventig over zijn top heen. De eerste fase van noodzakelijk geworden herstructurering diende zich aan. De verzorgingstaat werd te omvangrijk, te duur en per saldo een onbestuurbare bureaucratische moloch. Ook dienden zich de eerste voortekenen aan van misbruik van collectieve voorzieningen. Bij de herstructurering die in de jaren tachtig ter hand werd genomen werd het gebruik van voorzieningen aan banden gelegd (afslanking). Ook werden gebruikers van sociale uitkeringen geprikkeld tot een tegenprestatie (activering) en werd op den duur gezocht naar mogelijkheden van institutionele hervorming (introductie van marktwerking).

De aanpassing en herstructurering van de verzorgingstaat ging in de jaren negentig nog door. De activeeringsprikkel kwam tot uitdrukking in de sterke nadruk op arbeidsparticipatie. Geholpen door de economische groei konden ook inderdaad meer mensen aan het werk worden geholpen, al was het via Melkertbanen. Tegelijkertijd werden andere grote problemen naar de toekomst doorge-

schoven: het oneigenlijk gebruik van de WAO en de gevolgen van de vergrijzing voor zowel de gezondheidszorg als de financierbaarheid van het pensioenstelsel in Nederland. Voor deze opgaven zag het kabinet-Balkenende zich gesteld. De urgentie van de problemen drong des te sterker door toen vanaf 2002 een economische recessie inzette. Toch is het wat al te gemakkelijk om de gewijzigde economische omstandigheden aan te grijpen voor de meest drastische herstructureringsoperatie sinds twintig jaar. Er zijn ten minste drie structurele onderliggende factoren die geleid hebben tot de huidige poging het sociale gebouw te kantelen. Ze zijn voor een deel het resultaat van vroeger beleid en voor een deel ingegeven door de inschatting van economische risico's. En ten slotte is er nog zoiets als een 'ideologie' met betrekking tot de rol van de overheid. Ik loop deze drie achtergrondfactoren langs.

1. De verzorgingstaat in zijn oorspronkelijke vorm heeft een impuls gegeven aan idealen van persoonlijke ontplooiing (emancipatie) en individualisering. Terwijl de arrangementen van de verzorgingstaat al werden afgebouwd, werden deze idealen nog steeds gevoed. Het duidelijkst komt dit tot uitdrukking in het beleid ten aanzien van huwelijk en gezin: het kostwinnersbeginsel werd afgeschaft, maatregelen in de fiscale sfeer en de pensioensfeer schakelen man en vrouw gelijk, kortom individualisering werd institutioneel gemaakt. Het beroep op voorzieningen werd hierdoor niet kleiner maar groter. Er zouden nog veel meer voorbeelden genoemd kunnen worden, maar het punt is duidelijk: de huidige druk op voorzieningen is voor een deel resultaat van vroeger overheidsbeleid.

2. Vervolgens is er het effect van de globalisering. Door de transport- en ict-revolutie spelen economische processen zich tegenwoordig op wereldwijde schaal af. Arbeid wordt verplaatst naar lage lonen-landen. Het investeringsklimaat in Nederland en in Europa in het algemeen is voor tal van bedrijven niet aantrekkelijk meer vanwege de lastendruk. Overheden maken dus een risico-inschatting. Hoge loonkosten, regeldruk en een hoog niveau van afdrachten staat toekomstige economische groei in de weg (anderzijds is juist een hoogwaardig leef- en arbeidsklimaat met goede sociale voorzieningen voor hoogopgeleide werkers aantrekkelijk).

3. Tenslotte is er een liberale 'ideologie' met betrekking tot de overheid zelf, die in iedere fase van de herstructurering van de verzorgingsstaat onweersstaanbaar blijkt. In deze 'ideologie' wordt benadrukt dat de overheid niet alles kan en worden taken over de schutting van de samenleving

Er gaat geen leiding van de overheid uit met betrekking tot de wijze waarop de samenleving die verantwoordelijkheden zou moeten oppakken.

geworpen met een beroep op eigen verantwoordelijkheid. Ik noem dit een liberale ideologie, omdat ze niet gepaard gaat met de ontwikkeling van een visie op de samenleving zelf. Met andere woorden: er gaat geen leiding van de overheid uit met betrekking tot de wijze waarop de samenleving die verantwoordelijkheden zou moeten oppakken. Er wordt veel verwacht van de markt en het individu en daar houdt het verhaal zo'n beetje op.

Christelijk-sociale uitgangspunten

In verschillende publicaties heeft de ChristenUnie (en zijn voorlopers) zich uitgesproken voor een 'sociale rechtsstaat'. In een sociale rechtsstaat is de overheid gericht op het doen ontstaan van rechtvaardige sociale verhoudingen. Dat doet ze door het bieden van rechtsbescherming (sociale veiligheid), door integratie van bevolkingsgroepen en individuen in het staatsverband en door het scheppen van condities die de verantwoordelijkheidsbeleving in allerlei verbanden mogelijk maakt. Tegenover de 'autonomiemoraal' die het voortdurend opneemt voor het individu, is een 'zorgmoraal' nodig, die zich inzet voor de ander. De bescherming van het gezin als de plaats waar mensen sociale deugden leren, opgevoed worden tot verantwoordelijk burger en waar ook zorg wordt verleend aan elkaar en aan anderen, is uit dit oogpunt van het hoogste belang. Als hiervoor geen ruimte wordt gemaakt, kan men niet verwachten dat de samenleving zomaar een nieuwe solidariteit voortbrengt.

De aanpassing van de verzorgingsstaat komt voort uit economische noodzaak. Nodig is echter een nieuwe visie op samenlevingsverhoudingen en onderlinge verantwoordelijkheid. Het christelijk-sociale denken heeft hiervoor zeker nog veel te bieden, maar dan moeten beleidskeuzes hier ook wel op geënt worden. Voor christenen is het dienen van elkaar in de samenleving niet afhankelijk van wat de overheid doet. Het is ook een roeping die rechtstreeks uit de Bijbel op ons af komt. Daar waar de 'grondslagen zijn vernield' (Psalm 11:3) - en de geschiedenis van de verzorgingsstaat leidt in zekere zin tot deze constatering - is het goed te bedenken dat christenen gewoon door moeten gaan met wat zij hun roeping weten: het dienen van de naaste. Het mag misschien zo zijn dat de huidige wetgeving de samenleving verder van huis brengt, maar dat verhindert de christen niet sociaal en maatschappelijk actief te blijven.

De sociaal-economische kaders van de ChristenUnie

In gesprek met André Rouvoet

De ChristenUnie is te links. Dit verwijt blijft klinken in delen van de partij. Is dat terecht? En wat zijn nu de sociaal-economische uitgangspunten van de partij? Hoogste tijd voor een gesprek met fractievoorzitter André Rouvoet.

Door Bert Heuvelman

Als het gaat over sociaal-economische thema's en over de positie van kwetsbare groepen in de samenleving stemt de ChristenUnie zeer regelmatig mee met de linkse oppositie. In tegenstelling tot CDA en SGP.* Bovendien diende de ChristenUnie net als de linkse oppositiepartijen ook een tegenbegroting in. Groeit de kloof tussen de ChristenUnie en haar vanouds natuurlijke bondgenoten? Die vraag houdt de gemoederen binnen de partij bezig. Zo worden er in dit nummer van DenkWijzer een aantal kritische noten gekraakt en werd er nog niet zo lang geleden op het discussieforum www.ebate.nl stevig gediscussieerd over de vraag wat die vage term 'christelijk-sociaal' nu toch eigenlijk inhoudt. Is christelijk-sociaal links? Zo ja, wat is er op tegen? Zo nee, waar staat de partij dan wel?

Ik wil wegblijven bij het idee dat christelijk links zou zijn.

U noemt de ChristenUnie een christelijk-sociale partij. Krijgt u daardoor niet een te links imago?

"Ik vind christelijk-sociaal een prachtige term, maar eigenlijk hoeft de aanduiding 'sociaal' er niet bij. Christelijke politiek is ook sociale politiek. Het brengt echter wel degelijk iets tot uitdrukking. Voor veel mensen betekent christelijk-sociaal zoiets als een christelijke partij die vooral naar links neigt. Maar als je kijkt naar de geschiedenis van de christelijk-sociale beweging in ons land, dan heeft die toevoeging 'sociaal' vooral te maken met de visie op de samenleving, op onderscheiden verantwoordelijkheden. Onze traditie begint bij Groen van Prinsterer en Abraham Kuyper. Bij hen waren de ordeningen en verantwoordelijkheden in de samenleving hét thema. Christelijk-sociaal ziet op de eigen verantwoordelijkheden en bevoegdheden van maatschappelijke ver-

* Het gaat daarbij om een veelheid aan onderwerpen:

- Zorgvernieuwing in thuiszorg en verpleeghuiszorg
- De inkomenspositie van gehandicapten en chronisch zieken
- Gehandicaptensport
- De vraag in hoeverre mensen met een laag inkomen aan de georganiseerde sport kunnen deelnemen
- Tussentijdse verhoging van de nominale ziekenfondspremie
- De financiering van kinderopvang voor reïntegrerende arbeidsgehandicapten
- Leeftijdscriminatie
- Verruiming van de vrijlating van de AOW-toeslag voor werknemers in de zorgsector
- Sociale woningbouw, etc.

banden en organisaties zoals werkgevers, werknemers, ouderenbonden en gezinnen. Naast de overheid. Dat heeft meer met maatschappijordening te maken dan met een politiek-inhoudelijke oriëntatie die naar links of rechts zou neigen. Vanuit die context hecht ik juist sterk aan de kwalificatie 'christelijk-sociaal'. Daar hoort ook bij dat de overheid een eigen verantwoordelijkheid heeft om op te komen voor de sociaal kwetsbaren en het milieu. Te vaak wordt 'christelijk-sociaal' echter daartoe verengt. Dat is een versmalling. Het is onmisbaar, maar niet het enige. Ik wil wegblijven bij het idee dat christelijke politiek links zou zijn."

Wat zijn vanuit die samenlevingsvisie de sociaal-economische uitgangspunten van de ChristenUnie?

"Naast de 'onderscheiden verantwoordelijkheden' van de verschillende maatschappelijke verbanden gaan we ook uit van een mensvisie, waarin de eigen verantwoordelijkheid van ieder mens centraal staat. Met tegelijkertijd het besef dat een mens nooit alleen leeft en dus altijd in samenhang met anderen leeft en werkt."

"Zowel de liberalen als de sociaal-democraten gaan uit van het paradigma 'markt en staat'. Ze zoeken beide een (ander) evenwicht in die keuze. De ChristenUnie gaat echter uit van een ander paradigma, namelijk dat van 'staat, samenleving en individu'. Daarbij is het dus niet alleen een keuze om verantwoordelijkheden te leggen óf bij het individu óf bij de overheid. We hebben te maken met zelfstandige verbanden met eigen verantwoordelijkheden waar de overheid niet los van staat, maar waar de overheid ook niet primair verantwoordelijk is. Denk aan school, kerk, gezin en bedrijven. De overheid heeft daar altijd een voorwaardenscheppende bemoeienis in én waar nodig een corrigerende rol. Bijvoorbeeld daar waar de vrije marktwerking tekort schiet."

Gereguleerde vrije markt

"Als gevraagd wordt naar onze uitgangspunten dan hoort daar het vrije marktprincipe wél bij. Ons verkiezingsprogramma onderschrijft het belang van vrij ondernemerschap. Maar we spreken ook - waar nodig - van een gereguleerde markt. Omdat de markt niet het één en al is en de overheid vanuit publieke belangen, welke dan ook (bijvoorbeeld onze concurrentiepositie, arbeidsparticipatie, beheersing van de collectieve lasten, bescherming van de zwakken) in mag grijpen, zelfs behóórt in te grijpen. Dit principe kan zelfs op een bepaalde manier toegepast worden op de zorg en het onderwijs, waarbij de overheid - krachtens de Grondwet - verantwoordelijk is voor de kwaliteitswaarborging. Het mag dus nooit de kwaliteit of bijvoorbeeld de toegankelijkheid aantasten. Ik vind wel dat de mogelijkheden tot toepassing van concurrentie en marktwerking in de zorg beperkter zijn dan in de harde economische sectoren van het bedrijfsleven.

Maar er zijn mogelijkheden en die mogen best eens creatiever onderzocht worden."

Het lijkt erop dat die corrigerende rol van de overheid bij de ChristenUnie meer centraal is komen te staan. Is de sociaal-economische visie van de ChristenUnie veranderd?

"In zekere zin. De mate waarin je jouw uitgangspunt meer of minder benadrukt, hangt natuurlijk ook sterk af van de context waarin je opereert. Het maakt nogal uit of je, met één en dezelfde sociaal-economische visie, bijvoorbeeld tegenover een kabinet Den Uyl of een kabinet

Het huidige kabinet heeft maar één mantra, namelijk de 'eigenverantwoordelijkheid'. Maar dat lijkt meer en meer een efficiencyslag bij de overheid te worden, in plaats van een principieel politieke keuze.

Lubbers staat. In de kleine 20 jaar die ik nu actief ben voor de partij zie ik in mijn overtuiging één duidelijke constante lijn: dat wij onze verschillende uitgangspunten steeds opnieuw met elkaar in balans proberen te brengen. Maar de mate waarin het ene of andere uitgangspunt tot expressie komt, hangt in grote mate af van de omgeving waarin je politiek bedrijft.

Het huidige kabinet heeft maar één mantra, namelijk de 'eigen verantwoordelijkheid'. Maar dat lijkt meer en meer een efficiencyslag bij de overheid te worden, in plaats van een principieel politieke keuze. Dat brengt ons er heel dikwijls toe om dat andere element van onze benadering tot uitdrukking te brengen, namelijk dat dit kabinet iets heel essentieels, de solidariteit, vergeet. Tegenover Den Uyl zouden we het omgekeerde geroepen hebben. Hem zouden we voorgehouden hebben dat mensen in de eerste plaats zélf verantwoordelijk zijn voor hun onderhoud en het dak boven hun hoofd. Maar het is dan nog steeds dezelfde visie."

Vindt u dat de sociaal-economische kaders van de ChristenUnie voldoende consistent uitgewerkt en door-dacht zijn?

"Ik ben daar nooit tevreden over, omdat ik vind dat je op elk terrein altijd je visie moet actualiseren. De omgeving verandert voortdurend. Maar ik stel wel vast dat wij meer doordenkingen over onze sociaal- economische visie op schrift hebben staan, dan bijvoorbeeld over medisch-ethische kwesties. En toch hoor ik nooit iemand vragen of we daar wel genoeg over nagedacht hebben.

Bij sociaal-economisch beleid is het ongelooflijk belangrijk om onze visie regelmatig tegen het licht te houden en te actualiseren in een snel veranderende omgeving en met nieuwe vraagstukken. We zijn daar nooit klaar mee. Dat is ook de reden dat wij tijdens het ledencongres de resolutie om te komen tot een sociaal-economisch beleidsplan omarmd hebben."

In de beleving van veel mensen is de ChristenUnie linkser geworden. U zegt dat niet de ChristenUnie is veranderd, maar de omgeving rechtser is geworden? Is dat niet een beetje gemakkelijk?

“Natuurlijk zit er een ontwikkeling in het denken van de ChristenUnie, maar het gaat er nu vooral om dat dit kabinet - vanwege de noodzaak tot bezuinigingen - benadrukt dat hoe minder de overheid doet, hoe beter het is. Daarom wordt zoveel mogelijk naar de eigen verantwoordelijkheid van de burgers geschoven. Vanuit onze maatschappijvisie ben ik het eens met die beweging, maar ik protesteer tegen het tempo en de uitwerking. Dan steek ik mijn vinger op en zeg ik: kabinet, premier Balkenende, u schiet door, u vergeet de belangen van de kwetsbaren.”

Keuzes

De overheid maakt de verkeerde keuzes?

“Het argument van bezuinigingen is valide. Dat vinden wij ook. Het is een macro-economisch belang om onder de drie procentgrens van het EMU-tekort te blijven met onze overheidsuitgaven. Ik ga wél het debat met het kabinet aan over de vraag welke keuzes er binnen die grenzen gemaakt worden. De lasten van de bezuinigingen kun je heel verschillend verdelen. Je kunt bijvoorbeeld de eigen verantwoordelijkheid van chronisch zieken zo belangrijk vinden, dat je ze meer ziektekostenpremie laat betalen dan gezonde mensen. Daar kun je voor kiezen. Je kunt ook zeggen dat je de eigen verantwoordelijkheid van burgers zo belangrijk vindt dat je de aanschaf van een huis van meer dan een half miljoen niet op kosten van de collectiviteit gesubsidieerd krijgt. Dat is ook een keuze. Hetzelfde motief, maar een andere keuze. Van daaruit komen ook de verschillende tegenbegrotingen.”

Ik stel wel vast dat wij meer doordenkingen over onze sociaal-economische visie op schrift hebben staan, dan bijvoorbeeld over medisch-ethische kwesties.

“We moeten ons één ding wel héél goed realiseren. Alle debatten die in Den Haag op financieel-economisch terrein gevoerd worden gaan over ongeveer één procent% van de totale begroting. Negenennegentig procent staat vast en is niet of nauwelijks beïnvloedbaar. Alle eigen accenten van coalitie en oppositie, rechts en links, spelen zich dus af binnen dat kleine stukje van de begroting. Macro-economisch maakt het weinig uit of een no-claimkorting 250 euro of een eigen risico 100 euro is. Op macroniveau is dat *peanuts!* Maar vanuit het belang van een eerlijke verdeling van de kosten die nodig zijn voor de vergrijzing en de herziening van het zorgstelsel is het wel degelijk van belang. En vooral hoe dat concreet uitpakt voor de mensen met een krappe beurs.”

De tegenbegroting van de ChristenUnie, het inkomensplan voor 2005, kreeg een dikke pluim van het Centraal Plan Bureau. Het kabinet zal er echter op wijzen dat uw plan

alleen over 2005 gaat, terwijl zijzelf met een veel grotere hervormingsoperatie bezig is. Een soort van 20-jarenplan.

“Ook de Miljoenennota heeft alleen betrekking op 2005. Daar zit weliswaar een idee achter voor de lange termijn, maar het kabinet moet de meerjarencijfers elk jaar drastisch bijstellen. Dat laat zien dat je alleen maar zeer globaal kunt aangeven hoe de maatregelen die we nu nemen op de lange termijn zullen uitwerken.

In de keuze van instrumenten willen we laten zien dat je het ook anders kunt doen.

Bij de Algemene Beschouwingen was de stelling van het kabinet dat het onverantwoord was om veranderingen aan te brengen in het voorgestelde sociaal-economische stelsel: als je er maar één steentje uit loshaalt, staat onze heel toekomst op de tocht, want de plannen van het kabinet zijn de enige manier om ook op lange termijn ons stelsel veilig te stellen. Met dat argument werden de tegenbegrotingen van de oppositie door vice-premier Zalm van tafel geveegd, maar in datzelfde debat komt de coalitie met een eigen tegenbegroting waarin voor ruim 1 miljard aan andere keuzes werd gemaakt. Ik heb Zalm geen moment horen zeggen dat dát onverantwoord was. In plaats daarvan legde hij zich neer bij de politieke realiteit. Dat verwijt, dat wij alleen naar 2005 kijken, zie ik daarom vooral als een politiek verwijt. Ik snap het wel, maar ik ben er niet echt van onder de indruk.”

Lange termijn

Maar hoe kijkt de ChristenUnie verder dan 2005. Wat is uw lange termijnvisie?

“Ons inkomensplan richt zich inderdaad op 2005, maar wij delen de visie voor de lange termijn met het kabinet. Wij delen de noodzaak van herziening van het zorgstelsel, we onderkennen de realiteit van de vergrijzing, we delen de noodzaak om meer de eigen verantwoordelijkheid te onderstrepen. In de keuze van instrumenten - dus niet in de visie of de doelstellingen - willen we laten zien dat je het ook anders kunt doen, waardoor je in de eerste plaats de notie van rechtvaardigheid en solidariteit meer tot zijn recht laten komen. Want dat sneeuwt nu onder. En dan blijkt dat we vanuit diezelfde doestellingen, met onze verhoudingsgewijs lichte bijstellingen een veel evenwichter koopkrachtbeeld krijgen voor iedereen. En ook meer economische groei, meer werkgelegenheid en meer koopkracht voor iedereen. Het zijn spectaculaire resultaten. Dus het kan! Als je maar wilt. En dus is het te gemakkelijk om te zeggen dat wij alleen naar 2005 kijken.

Het kabinet, met name Zalm en Balkenende, wil nogal eens doen alsof zij zulke geweldige plannen hebben en wij kortzichtig zijn en alleen maar aan de korte termijn denken. Maar mag ik dan een voorbeeldje geven. Als je wilt dat werkgevers een bijdrage leveren aan het in dienst nemen of langer in dienst houden van gehandicapten en ouderen - omdat je dat maatschappelijk van belang vindt

- maar je maakt het niet aantrekkelijk voor ze, dan moet je het niet gek vinden wanneer ze zeggen: 'doet u het lekker zelf'. Maar bij de rijksoverheid zélf, dus op de departementen, is men er op gericht de oudere ambtenaren te laten uitstromen, met het argument dat ze te duur zijn. Dat is natuurlijk ook precies het argument van het bedrijfsleven. En dan zeggen deze ministers tegen het bedrijfsleven: 'u moet ze wél in dienst nemen'. En hun middel is dan om de opgebouwde rechten van werknemers - Vut en prepensoen - te beknotten. Ideologisch ben ik het met dat laatste eens, want de overheid moet het eerder stoppen met werken ontmoedigen in plaats van stimuleren via de fiscus. Maar in de balans deugt het niet. Maak het voor de werkgevers aantrekkelijk en geef zelf het goede voorbeeld! Daarom hebben we naast de SPAK voor de werkgevers ook een SPOK-regeling (specifieke afdrachtkorting voor ouderen), ingebracht bij de kabinetsformatie. Ik heb het bij de laatste Financiële Beschouwingen weer opnieuw ingebracht en minister Zalm heeft nu beloofd om hier onderzoek naar te doen. Een ander voorbeeld: Waarom stellen we niet een solidariteitsdag in? Als alle ambtenaren - en liefst ook alle werknemers in de marktsector - één vakantiedag inleveren, is er meer ruimte voor publieke dienstverlening."

Levert dat wat op?

"Het levert ruim 4.500 extra paar handen aan het bed op. En bijvoorbeeld honderden extra politieagenten. Want waar klagen mensen juist over? Over tekorten in die publieke dienstverlening. Er wordt gevraagd om meer handen aan het bed en meer blauw op straat. En wat zegt het Centraal Planbureau hierover: arbeidsduurverlenging heeft op alle fronten enorm veel positieve effecten. Zowel voor de economische groei als voor de concurrentiepositie en het arbeidsmarktbeleid. En dan is het een beetje gek om steeds te horen dat ons plan alleen maar korte termijn effecten heeft."

Vertrouwen

U wordt soms - indirect ook in het artikel van Herman Timmermans - verweten te weinig werk te maken van de re-activering van mensen die langs de kant van de weg terecht zijn gekomen. Is dat inderdaad zo?

"Ik ken het verwijt, maar ik herken het beeld niet. Het past in ieder geval zeker niet bij onze visie op sociale zekerheid. Ik kan er eigenlijk heel kort over zijn, pak ons verkiezingsprogramma en al onze bijdragen aan het debat over dit onderwerp er maar bij. Vanuit onze - volgens mij bijbelse - visie op mensen, is het niet ideaal dat mensen voor hun levensonderhoud afhankelijk zijn van de staat. Dus alles wat ertoe bij kan dragen dat mensen weer zelf de verantwoordelijkheid voor hun levensonderhoud kunnen dragen, is meestal ook het eerste wat mensen zelf willen. Het is funest als mensen in economisch opzicht 'lui' worden, omdat er voor ze gezorgd wordt. Je moet alles doen wat je redelijkerwijs kunt doen om mensen weer aan het werk te

krijgen. Maar we moeten het ook hebben over de vraag wat net niet meer verantwoord is."

En waar ligt die grens?

"Je kunt mensen niet onder het minimumloon duwen in de hoop dat ze daardoor aan het werk gaan, omdat ze dan óók het risico lopen uitzichtloos in de armoede terecht te komen. Dat kun je niet maken! We zijn dan ook zeer sceptisch over het plan van de coalitiepartijen om mensen

Het is funest als mensen in economisch opzicht lui worden, omdat er voor ze gezorgd wordt.

tijdelijk onder het minimumloon te laten werken. Zolang ik geen werkbaar plan heb gezien, vind ik dat we het minimumloon als sociale fatsoensnorm recht overeind moeten laten staan."

Vertrouwen

"Als je het hebt over uitgangspunten van een sociaal economische visie, dan is 'vertrouwen' één van de kernwoorden. Vertrouwen tussen mensen onderling en tussen samenleving en overheid. Een overheid die de ene keer dit en de andere keer dat zegt of doet en ruziet met sociale partners verspeelt vertrouwen. Zowel het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) als het Centraal Planbureau (CPB) in zijn macro-economische verkenningen constateren een gebrek aan vertrouwen in de samenleving, onder andere door een kabinet die met alles en iedereen ruzie maakt.

De mensen begrijpen de huidige keuzes niet. Waarom komen er anders ruim 200.000 mensen naar het Museumplein? Omdat men het niet billijk vindt. Het is deels beeldvorming, maar deels zeker ook reëel. Ouderen, chronisch zieken en gehandicapten snappen niet dat zij de prijs moeten betalen voor economisch herstel. Het kabinet onderzoekt de verhoging van de AOW-leeftijd. Dan kan er wel bij gezegd worden dat het kabinet er niets mee wil doen en het alleen maar wil onderzoeken. Maar het vertrouwen van mensen verdwijnt erdoor. En dat begrijp ik wel. Het essentiële vertrouwen dat nodig is voor het economisch herstel ontbreekt, volgens het CPB. Mensen durven hun geld niet meer te besteden. Ze houden de hand op de knip. De maatregelen van het kabinet veranderen daar niets aan. Sterker nog: de gevoelens van onzekerheid worden erdoor versterkt. De bedoelingen zijn goed, maar de maatregelen zijn contraproductief. Ons inkomensplan repareert

Een overheid die de ene keer dit en de andere keer dat zegt of doet en ruziet met sociale partners verspeelt vertrouwen.

die kabinetsmaatregelen - vanuit dezelfde doelstellingen voor de lange termijn en dat draagt bij aan het herstel van vertrouwen en heeft dus positieve effecten op de economische ontwikkeling. Volgens het CPB. Zo simpel is dat."

De uitdaging: wel of geen speculaasje

Door Jan Post, hoofdredacteur

Mijn moeder is misschien wel een profetes. Toen ik eens mopperde omdat ik 'alleen maar' een speculaasje kreeg, hield ze me voor dat ik dankbaar moest zijn als ik mijn leven lang elke dag een speculaasje bij de koffie zou krijgen. Zij had als kind de crisis meegemaakt, zonder speculaas.

Dat de ChristenUnie in de beeldvorming een sociale partij is, staat buiten kijf. Als ik me 'buiten onze kringen' begeef, en gelukkig doe ik dat veelvuldig, ontvang ik van 'linkse' medelanders warme blikken en handen als ik vertel dat ik 'van de ChristenUnie' ben.

Vanaf het begin van de jaren negentig, na de val van 'de Muur', is de RPF/GPV/ChristenUnie sociaal-economisch aan de progressieve kant van het spectrum beland. Beter gezegd, is teruggegaan naar de wortels van deze partij: de ARP ten tijde van Abraham Kuypers die met zijn Sociaal Congres (1891) een belangrijke bijdrage leverde aan het ontstaan van onze verzorgingsstaat.

Dat kon toen weer. Want voorheen was 'sociaal-economisch links' verbonden met godloze communistische regimes en met tegen deze regimes aanleunende actiegroepen. In die richting kon een christen zich niet begeven.

Na de val van 'de Muur' ontstond 'sociale' ruimte. GroenLinks en later zelfs SP

waren geen partijen meer die voor het 'weldenkende deel der natie' bij voorbaat verdacht waren vanwege verborgen revolutionaire plannen.

In de voorspoedjaren negentig bouwde de ChristenUnie haar imago van sociaal-economisch progressief op. Zij kreeg daarmee veel respect, al verdiende zij er niet veel stemmen mee.

Na de welvarende jaren die achter ons liggen, blijkt de 'Newconomy' slechts een spannende film te zijn geweest waarin wij Nederlanders eventjes de hoofdrol mochten spelen. Nu figureren we slechts en vragen ons af of onze welvaart in de toekomst niet verpletterd zal worden door grote Europese en zelfs mondiale reuzen.

Zal ons 'progressieve' geluid hout blijven snijden of zullen onze kinderen ons als naïeve kleuters beschouwen voor wie geld geen probleem is, want dat kan papa toch gewoon uit 'de muur' halen? Houden zij ons dan voor dat we blij moeten zijn met een speculaasje?

Aanhangers van dit kabinet lijken onze kinderen voor te zijn. Het gevaar bestaat echter dat hun profetie zichzelf zal vervullen. Want economie is psychologie. Het is niet zo erg moeilijk jezelf in een figurantenrol te praten.

Zelfs in tijden van recessie met sombere wolken, ook aan de verdere horizon, is het onze taak om een schild voor de zwakken te vormen. Zoals Van Popta aangeeft: elk jaar een paar kleine stapjes levert op termijn een grote

stap op. Als wethouder Sociale Zaken heb ik teveel mensen ontmoet aan de onderkant voor het wie de armoede (al is het relatief) zwaar drukte op de schouders van hun kinderen.

Tegelijkertijd vraag ik me af of 'de politiek' met een blik op de komende 'uitdagingen' in staat is om een stevig fundament te leggen onder een sociaal-economisch beleid dat recht doet aan de zwakkeren in onze samenleving en tegelijkertijd voldoende prikkels bevat om de sterke schouders in leergierigheid en ijverigheid te blijven motiveren.

Want 'ons volk' wil graag heldere keuzes. Links of rechts. Harde beloften en effect op korte termijn. Daarmee worden politieke partijen gedwongen karikaturen van zichzelf te maken om een 'helder' beeld in stand te houden voor het kiezerspubliek. Zij houden zichzelf gevangen en zijn niet zomaar in staat een 'nationaal parlement' te vormen waarin een evenwicht wordt bereikt tussen het 'sociale' en het 'economische'. Nuance wordt in de politiek nu eenmaal niet getoond en dus niet beloofd. Het is dus niet zo verwonderlijk dat 35% van de ChristenUnie-stemmers geen rapportcijfer kan geven voor het sociaal-economisch beleid van de ChristenUnie. En het is nog maar de vraag of de overige 65% zou slagen voor het examen 'wat zijn de sociaal-economische standpunten van de ChristenUnie in de afgelopen twee jaar'.

Het is de uitdaging voor de ChristenUnie om helder te maken waar zij om welke redenen welke nuances legt.

Wethouder in een gedualiseerde omgeving

Door Gerrit Jan Veldhoen, wethouder in Oldebroek

Nederland is in de ban van de bestuurlijke vernieuwingen. Althans, zo lijkt het. Er zijn natuurlijk veel belangrijker zaken die op dit moment de Nederlanders bezig houden; bezuinigingen, veiligheid en tal van onderwerpen die we aan tafel in het gezin en op verjaardagspartijtjes bespreken. Maar in bestuurlijk Nederland moeten we ook nog eens de opdracht uitvoeren om te vernieuwen. Die ellende krijg je als je D66 in de regering vraagt. Alsof we in deze tijd niets anders te doen zouden hebben dan praten over dualisme en wel of geen gekozen burgemeester ...

Ik heb het voorrecht sinds september 1999 wethouder te zijn in de gemeente Oldebroek, de meest noordelijke gemeente in de provincie Gelderland. Het eerst merkbare van de dualisering was natuurlijk het vertrek van de wethouder uit de gemeenteraad en het wennen aan geen voorzitter meer zijn van de commissievergaderingen. Nu we een tijdje onderweg zijn en ik de gang van zaken bekijk hoe het dualisme in allerlei gemeenten wordt toegepast zie ik toch wel hele grote verschillen. Ik zie bijvoorbeeld dat in gemeenten waar een grote lichte nieuwe raadsleden is gekomen dualisering makkelijker wordt ingevoerd dan in gemeenten waar dezelfde raadsleden bleven. Raadsleden die het monistische tijdperk hebben doorstaan moeten een grote verandering doormaken op het politieke toneel in de verhoudingen tussen college en raad. Ik zou graag zien dat de raad meer toekomt aan het onderlinge debat. In Oldebroek zijn er niet veel wisselingen geweest in de bezetting van de raadszetels. De raad vervalt dan ook makkelijker in het oude concept dat het college met voorstellen moet

komen en dat de raad het daar dan mee eens is of niet. We proberen dat wel te beïnvloeden, maar ik merk toch dat de raad het wat onwennig vindt om het onderlinge debat aan te gaan. Juist in het debat kunnen de partijen zich maximaal profileren richting de burger. Ze kunnen bij hun keuzes dan ook duidelijk aangeven waarvoor zij staan.

In tegenstelling tot andere gemeenten wordt ons college altijd uitgenodigd bij commissie- en raadsvergaderingen.

Ik vind dit wel waardevol. Immers gemeentepolitiek is een serieuze zaak waar belangrijke items aan de orde komen. In een samenspel tussen college en gemeenteraad moeten de burgers gediend worden. Het mag geen gevecht worden of de raad nu de baas is of het college. Bij de start van een bestuursperiode is er een college- of raadsprogramma. Dit moet in gezamenlijkheid uitgevoerd worden.

Op Rijksniveau heeft men het verstandig geacht dat dualisme ook in gemeenten een goede arena is waarin het belang van de burger gediend kan worden. Raadsleden worden geacht volksvertegenwoordiger te zijn. In Den Haag is men echter voorbij gegaan aan het feit dat Kamerleden hun werkzaamheden via een fulltime baan verrichten en dat het gemiddelde raadslid zijn volksvertegenwoordigende rol moet uitoefenen in zijn vrije tijd, waar dan een sobere onkostenvergoeding tegenover staat. Naast de verantwoordelijkheid voor het gezin en anderen moet er ook nog tijd gevonden worden om al die stukken door te nemen, overleg met de burgers te voeren, fractie-, commissie- en raadsvergaderingen te bezoeken.

Ik vind het leuk, maar vooral een voorrecht dat ik in het dagelijks bestuur van een gemeente mag opereren om

de idealen van de ChristenUnie gestalte te geven en het algemeen belang van de burgers in Oldebroek te dienen. Daar heb ik het dualisme niet voor nodig. Voor mij blijven de basiselementen: het Woord van God als vertrekpunt voor het verkiezingsprogramma en het dagelijkse politieke handelen. Dualisme is maar een middel. Toch is het in sommige gevallen een voedingsbodem voor diegenen die streven naar andere verhoudingen in de politieke arena. Ik hoor en zie vreselijke dingen op het gebied van dualisme in sommige gemeenten. Bij bepaalde situaties zou voor mij de lol er dan gauw afgaan en in de meest vergaande situaties zullen ze voor mij dan een ander slachtoffer moeten zoeken.

De samenleving individualiseert sterk. De bevolking richt zich in toenemende mate op zijn eigen belangen. De wil om je samen met anderen actief in te zetten voor de samenleving neemt sterk af. Het dualisme zal die ontwikkeling niet keren. Laten we de schaarse beschikbare tijd liever besteden aan nuttige dingen: sociaal-christelijke politiek doorvoeren in een verkillende maatschappij. Persoonlijk houd ik mij daar liever mee bezig dan met het speeltje van een hoogleraar of de bestuurlijke vernieuwingsdrang van D66.

Hoe staat de Bijstand erbij?

Door Corine Dijkstra

De Wet Werk en Bijstand, die 1 januari 2004 werd ingevoerd, viert (?) bijna haar eerste verjaardag. Voor de wet het levenslicht zag maakten velen, waaronder de Landelijke Cliëntenraad en de Sociale Alliantie, zich grote zorgen over de gevolgen. Hoe zouden gemeenten de zogenaamde "kan-bepalingen" invullen? Zou maatwerk niet een eufemisme worden voor het ontnemen van het recht op inkomenszekerheid? Wij vroegen een aantal ChristenUnie-wethouders naar de uitwerkingen van de bijzondere bijstand en het minimabeleid in hun gemeente.

In de reacties die wij ontvingen (tien in totaal), zijn veel overeenkomsten te ontdekken. De meeste gemeenten hebben in de gemeentelijke verordeningen een mogelijkheid opgenomen dat door het college nadere regels over de uitvoering van een aantal onderdelen moeten worden vastgesteld. Deze vastlegging is immers geen wettelijke verplichting, maar biedt wel veel voordelen. Wanneer het beleid niet in regels of nadere voorschriften is vastgelegd, dan stelt dit hoge eisen aan de motivering van elk individueel besluit. Bij elk besluit zal moeten worden aangegeven waarom van de in de wet gegeven bevoegdheid gebruik wordt gemaakt. Vooral in bezwaaren beroepsprocedures kan dit tot problemen leiden. Dit kan grotendeels worden ondervangen door te verwijzen

Niet in alle gemeenten is nog beleid vastgesteld op categoriale bijzondere bijstand voor chronische zieke personen van 65 jaar en ouder.

naar beleidsregels. Bovendien biedt het beschrijven van beleid en het publiceren hiervan de beste waarborg tegen een willekeurige toepassing van de wettelijke bepalingen. Tegelijkertijd zou deze werkwijze in kunnen gaan tegen de bedoeling van de wetgever om categoriale regelingen zeer te beperken. De burger moet immers individueel op zijn of haar mogelijkheden en verantwoordelijkheden worden aangesproken. Het is daarom zaak om deze intentie van de wet in de praktijk zo veel mogelijk recht te doen.

Vormgeving van minimabeleid

Hoe is er in de gemeenten van "onze" wethouders vorm gegeven aan het minimabeleid? Opvallend is dat zij allen een vorm van collectieve ziektekostenverzekering aan minima verstrekken. Dit is weliswaar een categoriale regeling, maar deze is in de Invoeringswet (artikel 10 lid 2) wel toegestaan. Ook andere zaken kunnen nog steeds categoriaal geregeld worden. Uit een mededeling van de Staatssecretaris aan de Tweede Kamer is gebleken dat de WWB geen verandering brengt voor de kwijtschelding van gemeentelijke belastingen en heffingen, voor schuldhulpverlening en voor de voorzieningen voor maatschap-

pelijke participatie, zoals stadspassen. Deze laatste dienen echter wel betrekking te hebben op sociale, culturele of sport activiteiten. In de betreffende gemeenten worden deze zaken, in wisselende hoedanigheden, ook aangeboden. Een enkele gemeente heeft de stadspas echter afgeschaft. Het kwijtscheldingbeleid voor gemeentelijke heffingen is in enkele gemeenten juist verruimd.

Als het gaat om het verlenen van Bijzondere Bijstand, dan stellen een paar gemeenten dat zij bij het vaststellen van de draagkracht de vrijlatingbepaling van het eigen vermogen, zoals die in artikel 34 WWB genoemd is voor de algemene bijstand, ook van toepassing stellen voor de bijzondere bijstand. Elders wordt echter weer niet naar het vermogen gekeken. Zo kent één gemeente een Sociaal Participatie Fonds die mensen tot 115 % van de bijstandsnorm, zonder vermogenstoets, een vergoeding geeft voor gemaakte kosten voor deelname aan (strikt omschreven) sociaal culturele activiteiten. Uit het merendeel van de reacties blijkt dat voor het toekennen van bijzondere bijstand, de inkomensgrens op 115% van het minimumloon is gezet. Maar ook grenzen van 120% en 100 % zijn genoemd. De soort kosten die de gemeenten vergoeden loopt zeer uiteen. Omdat individueel bekeken wordt of men voor vergoeding in aanmerking komt hebben de meeste gemeenten geen uitputtende lijst opgesteld. Wellicht is het toch aardig enkele voorbeelden te noemen: kosten voor naturalisatie, voor een verblijfsvergunning, voor medische hulpmiddelen, voor ondersteuning bij uitstroom naar werk, schoolkosten, kosten voor sportverenigingen/zwembaden voor kinderen, vervanging duurzame gebruiksgoederen, toeslagen voor voormalige eenoudergezinnen, extra stookkosten en slijtage kosten kleding in verband met protheses. De wethouders geven aan dat verstrekking voor deze kosten maatwerk is. Er kunnen geen rechten aan ontleend worden. Een paar keer werd vermeld dat er maximale bedragen gelden voor duurzame goederen, met bovendien een tijdsbeperking. Opvallend is dat het beleid voor kinderopvangkosten in de gemeenten verschilt. Daar waar de één deze kosten onder de bijzondere bijstand schaaft, worden ze elders betaald vanuit het budget voor reïntegratie.

Niet in alle gemeenten is nog beleid vastgesteld op categoriale bijzondere bijstand voor chronische zieke personen van 65 jaar en ouder. In enkele gemeenten wordt de langdurigheidtoeslag als draagkracht beschouwd. Dat houdt in dat bij de toets of men binnen de 100 tot 120 % van de bijstandsnorm blijft, de langdurigheidtoeslag wordt meegenomen. Andere gemeenten hebben daar weer niet voor gekozen.

Openstaande vragen

De reacties van de wethouders overziend blijven er diverse vragen liggen, als het gaat om de invulling van het gemeentelijke minimabeleid. Zo kwam niet overal naar voren of en hoe men gebruik maakt van de vermogenstoets bij het toekennen van bijzondere bijstand. De vraag is of het wel terecht is mensen die toch een redelijk eigen vermogen hebben (gezinnen € 10.130 en alleenstaanden € 5.065) in aanmerking te laten komen voor bijzondere bijstand. Ook is het onduidelijk in hoeverre er wordt omgegaan met giften van kerken en charitatieve instellingen. Twee wethouders lieten weten dat in hun gemeente, bij de toekenning van bijzondere bijstand, rekening gehouden werd met de zogenaamde voorliggende voorzieningen. Indien een andere instantie een vergoeding geeft die toereikend wordt geacht, wordt geen bijzonder bijstand verstrekt. Hiermee wordt voorkomen dat bepaald kosten worden afgewenteld op de bijzondere bijstand. De vraag is in dit geval of hiermee ook gelden vanuit bijvoorbeeld diaconieën worden bedoeld. Gebeurt dit niet dan is het gevolg dat leden van de kerk, die vanuit de diaconie gelden ontvangen, in een bevoorrechte positie verkeren ten opzichte van niet-kerkleden. Anderzijds biedt het kerken mogelijkheden om invulling te geven aan een bredere invulling van het Evangelie dan nu het geval is: de kerk is er immers niet alleen voor geestelijke zaken. Dit laatste is een discussie die de komende tijd nog actueler wordt als de Wet Maatschappelijke Ondersteuning werkelijkheid wordt. ChristenUnie-politici zouden een voortrekkersrol moeten spelen in het bij elkaar brengen van de vertegenwoordigers van kerken (en moskeeën), maatschappelijke organisaties en de overheid om over deze zaken van gedachten te wisselen.

Opvallend is verder dat het beleid van de onderzochte gemeenten lijkt aan te sluiten bij de signalen uit het onderzoek van het Sociale en Cultureel Planbureau over sociale uitsluiting. Mensen met slechte gezondheid en eenoudergezinnen vormen de grote risicogroepen voor sociale uitsluiting. De gemeenten lijken dit te beseffen door in hun minimabeleid voor deze groepen extra zorg te tonen.

Dualisme

De Wet Werk en Bijstand is een goede testcase voor de werking van het dualisme. Immers, de wet legt een belangrijke, nieuwe taak bij de gemeenten en maakt daarbij nadrukkelijk onderscheid tussen de opdracht aan het College van B&W en die aan de gemeenteraad. Het college is verantwoordelijk voor de uitvoering van de wet en de raad voor het vaststellen van beleidskaders en de controle op de uitvoering. Dat is ook noodzakelijk voor de rechtszekerheid van cliënten. Als raadslid is het daarom belangrijk om op de hoogte te blijven van de effecten van het nieuwe beleid. Hebben de verordeningen geen onaanvaardbare gevolgen voor de burger of gaan zij onbedoeld in tegen de geest van de wet? Wordt de verordening ter bestrijding van misbruik en fraude wel toegepast? Kortom, voor raadsleden alle redenen om alert te blijven.

Bestuurderscongres

11 en 12 maart 2005 in Lunteren

Het bestuurderscongres belooft een afwisselend geheel te worden, gericht op ontmoeting, discussie en (politieke) inspiratie. Plenair spreken we met elkaar én de Tweede Kamerfractie, over de politieke actualiteit en de plaats van de ChristenUnie daarin. Daarnaast staat de Wet Maatschappelijke Ondersteuning centraal. Deze wet heeft gevolgen op een breed scala van beleidsterreinen; van woningbouw tot visie op de rol van de kerken in het gemeentelijke beleid. Uw partner kan deelnemen aan een parallelprogramma, maar is natuurlijk ook welkom tijdens het hoofdprogramma. Binnenkort ontvangt u een persoonlijke uitnodiging. Noteer de data alvast!

Frustrerende grondrechten

Door Hans Valkenburg, freelance journalist en werkzaam in Angola

Na de schokkende moord op Theo van Gogh zal de discussie over onze rechtstaat en haar botsende grondrechten opnieuw opblaaien. Het is belangrijk dit debat zuiver te voeren en de spanning van beide zijden te belichten.

Met de verschrikkelijke moord op filmmaker Theo van Gogh lijkt de nationale discussiecocktail over ons asielbeleid, het botsen van onze grondrechten, onze multiculturele samenleving, en de integratie van onze medelanders definitief een tweede hoofdstuk in te zijn gegaan. De moordenaar is dit keer geen doorgedraaide milieufreak, maar iemand die in de islamitische jihad gelooft en deze naar Nederland wenst te brengen. Zijn belijdenis en tevens oorlogsverklaring was middels een mes nota bene op het slachtoffer aangebracht. De moord op Pim Fortuyn was al bruut, maar dit is toch een weerzinwekkende noviteit. Dit duidt er zeker op dat we in een nieuw hoofdstuk van ons multiculturele drama beland zijn.

Rechtstaat

Het hoofdstuk opent dan ook met een nationale verontwaardiging, een gezworen aanval op het terrorisme, en de oprichting van een conservatieve partij die stevig af wil rekenen met

deze islamitische aanval op onze verworvenheden. Op zichzelf zijn deze reacties terecht en begrijpelijk. Het beschermen van onze verworvenheden is een rechtvaardig en noodzakelijk streven. We hebben sinds de 16e eeuw lang en hard gevochten om als land te worden wat we nu zijn: een betrouwbare, goed functionerende, welvarende en vredige democratische rechtstaat. Kijkend naar het beroerde functioneren van samenlevingen in bijvoorbeeld het Midden Oosten en Afrika, waar armoede, uitbuiting, corruptie, mensenrechtenschendingen, bedreiging en ziekte aan de orde van de dag zijn, dan wil je wel een poosje schreeuwen in Amsterdam voor het behoud van onze rechtstaat. De onwesterse combinatie van onveiligheid en collectief wantrouwen die ons met de laffe moord in Amsterdam voorgeschoteld werd is immers een dodelijk gif voor onze democratische rechtstaat, die uiteindelijk kan leiden tot haar ontbinding.

Om deze ondergang te voorkomen lijkt het er in het Westen - Nederland is niet het enige land met problemen op dit gebied - steeds meer op dat we bereid moeten zijn onze verworvenheden te vuur en te zwaard te verdedigen, waarbij we paradoxaal genoeg maatregelen als het inperken van burgerlijke vrijheden op de koop toe zullen moeten nemen. Wie had dat gedacht in de happy nineties? Op een enkeling als VVD'er Bolkenstein

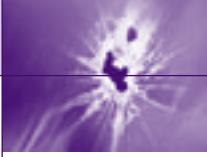
na niemand. Tijden zijn veranderd, en daarmee zal ook het debat veranderen.

Grondrechten

Een discussie over het ontstaan, het nut, en de interpretatie van onze grondrechten in het licht van de huidige veelkleurige samenleving zal dan ook ongetwijfeld een belangrijk onderdeel gaan uitmaken van deze strijd tegen de gevreesde ondergang van onze rechtstaat. Een conflicterende interpretatie en dito gebruik van grondrechten staat ook minstens voor een deel aan de basis van het huidige drama, waarbij beide partijen tot in het ridicule respect voor één specifiek grondrecht hebben opgeëist, ten koste van andere grondrechten. De één voor de vrijheid van meningsuiting ten koste van het discriminatieverbod, en de ander, uit frustratie daarover, voor de vrijheid van godsdienst ten koste van de het recht op lichamelijke onaantastbaarheid.

Godsdienstwaanzinnige

Hiermee moge duidelijk zijn dat ik de verdachte als een gewelddadige godsdienstwaanzinnige beschouw en niet als een product van de Nederlandse samenleving, zoals de Marokkaanse sociologe Fatema Mermissi. Zou hij een product van de Nederlandse samenleving zijn, dan zou hij juist naar andere middelen gegrepen hebben dan hij nu gedaan heeft. Hij zou zich bijvoorbeeld aangesloten hebben bij een belangengroepering, zou naar

de rechter zijn gestapt, of zou in de pen geklommen zijn.

Een grondig debat lijkt dus op z'n plaats. Om te voorkomen dat dit debat tot de eerder genoemde discussiecocktail zal leiden, is het belangrijk dat de verschillende facetten van deze cocktail, hoewel er een sterke onderlinge relatie is, goed onderscheiden worden. Het willekeurig vermengen van het integratiedebat, het debat over de multiculturele samenleving, de discussie over het asielbeleid, en het debat over de botsende grondrechten, zal alleen maar tot meer frustratie leiden, en zodoende de veiligheidssituatie in Nederland alleen maar verslechteren. Zo is een asielzoeker niet per definitie een potentiële terrorist, en is de integratie van een moslim die een minaret op zijn moskee wil om zijn geloofsgenoten tot gebed te roepen daarmee nog niet mislukt.

Supergrondrecht

Voor een structurele rechtendiscussie moet eerst naar de geschiedenis van ons land gekeken worden. Onze grondrechten weerspiegelen de geschiedenis en daarmee de ontwikkeling van Nederland. Zij vormen de, in ons land gelukkig bediscussieerbare en daarmee ook daadwerkelijke kernwaarden van onze samenleving. Sommigen beweren in deze discussie dat de vrijheid van meningsuiting een soort supergrondrecht is. Er is echter in het geheel geen rangorde in onze grondrechten aangebracht. Als er al een supergrondrecht zou zijn, zou dat gezien de ontstaansgeschiedenis van Nederland als staatkundige eenheid overigens eerder de vrijheid van godsdienst zijn dan de vrijheid van meningsuiting. Dat is immers dé reden geweest dat ons land een staatkundige eenheid wilde worden in plaats van een provincie van Spanje. Hoe het ook zij, het debat over onze grondrechten is een goede zaak. Op deze wijze vindt er een voortdurende afweging en ontwikkeling van onze

waarden plaats, en internaliseren wij ze hiermee bovendien. Een gezond debat dient dus meerdere doelen en moet in de volle breedte van de samenleving plaatsvinden: van klaslokaal en café tot in Den Haag.

Pijnigen

In de eerder genoemde 'frustratie' zit wat mij betreft de aanleiding en tevens de kern van het huidige grondrechtendebat. Natuurlijk moet voorop gesteld worden dat bij het doden van je tegenstander alle dialoog stopt en je jezelf diskwalificeert voor verdere inbreng. Geen grondrecht voorziet namelijk in deze keuze, je bent dan niet meer rechtmatig aan het handelen. Een dergelijke actie is dan ook vanuit geen enkel opzicht te rechtvaardigen, nimmer. Echter met een beroep op de vrijheid van meningsuiting zijn mensen in Nederland wel in staat om medeburgers via de media dermate te pijnigen dat zij tot uitersten gedreven worden. Bij de een is dat gelukkig de rechter, bij de ander blijkbaar niet. Deze grijpt uit frustratie, met een beroep op zijn godsdienstige geschriften, naar de wapens. Iemand's lichamelijke integriteit daarmee veronachtzamd. Hij maakt zodoende oneigenlijk gebruik van zijn recht op het vrijelijk uitoefenen van zijn godsdienst. Hoewel dit natuurlijk een absurd geval is, geeft het wel aan hoe zuinig we moeten omgaan met onze grondrechten. Het zijn fragiele verworvenheden.

Excessen

De vrijheid van meningsuiting bijvoorbeeld is een groot goed. Het is een zogenaamd vertikaal klassiek grondrecht: de overheid mag ons vooraf geen beperkingen opleggen in onze communicatie. Dit recht kan en mag echter niet misbruikt worden ten koste van anderen. Het heeft dus ook een horizontale werking tussen burgers onderling, met een in de wet gedefinieerde uiterste limiet. Zo mag je in een column bijvoorbeeld

niet zonder meer persoonlijk worden. De filosoof Kant stelde hierover geheel terecht dat de ander altijd tot doel moet zijn van je handelen, niet het middel. Zo bezien is het bijvoorbeeld ongeoorloofd om de persoon Balkenende als middel te gebruiken om jouw visie op seksualiteit te verkondigen, zoals onlangs op smakeloze wijze gebeurd is in het blad *Expreszo*. Als het vernederen van de ander - atheïst, christen, islamiet of jood - jouw middel wordt om jezelf publiekelijk te positioneren, wat in het geval van Van Gogh zeker opging, dan ben je onjuist bezig. De media lijken zich echter meer en meer te lenen voor dit soort shockerend positioneringgedrag van openbare figuren als DJ's, kunstenaars, programmamakers en opinieelers. Het is een soort moderne kunst geworden, waarbij de grensverleggende persoonlijkheid als het 'merk' van de persoon in kwestie gecommuniceerd dient te worden. Hoe gekker hoe beter. Geloof en seks zijn hierbij geliefde onderwerpen. En als iemand hiertegen bezwaar maakt, is men hoogst verbaasd en doet men er lacherig over. Met de filosoof Scruton zou je hierover echter kunnen zeggen dat het een onsmakelijke, lage en onzinnige moderne vorm van kunst is geworden. Een vorm die allerminst verrijkend is en die de goede zeden ondergraaft. Omwille van een gezond klimaat in de publieke ruimte moet daartegen derhalve opgetreden worden. Sterker nog, omwille van het behoud van deze grondwettelijke vrijheid zelf moet dit gebeuren. Nederlanders moeten allen vrijelijk, gelijkmatig en gelijkwaardig kunnen genieten van alle grondrechten die hen volgens de wet toekomen. Als excessen, in welke vorm dan ook, de norm worden zal het uiteindelijk snel gedaan zijn met de fragiele stabiliteit in onze samenleving, en zullen we allemaal, moslim, christen, jood en atheïst, er de dupe van zijn. Iedereen die om welke reden dan ook een beroep doet op de grondwet zou zich hier bewust van moeten zijn.

De polder politiek

Door Michiel Niemeijer, parlementair documentalist en voorheen fractievoorzitter van de SGP/GPV/RPF-combinatie in de Haagse Gemeenteraad

BOEKGEGEVENS

De staat der Nederlanden.

Opstellen en brieven tegen de tijdgeest.

Paul Kuypers

Uitgeverij de Balie, Amsterdam, november 2003

157 pagina's, ISBN 9066172991, Prijs: € 16,-

Wie de teneur van het recent verschenen rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau: 'In het zicht van de toekomst' weergeeft, kan er niet omheen dat de huidige Nederlandse bevolking ontevreden is over de Nederlandse samenleving. Nederlanders verwachten dat de samenleving harder wordt en meer prestatiegericht zal zijn; zij gaven Nederland als rapportcijfer nog geen vijf, maar vijf jaar geleden was dit nog een zeven! Maar na de schokkende moord op Theo van Gogh is het maatschappelijke klimaat er in de polder bepaald guurder op geworden.

Momenteel organiseert de KRO i.s.m. het Historisch Nieuwsblad de verkiezing van 'de grootste Nederlander aller tijden' en daarin gooit Pim Fortuyn hoge ogen. Hans Wansink, politiek commentator bij de Volkskrant en schrijver van het geruchtmakende interview met Fortuyn in februari 2002 over de afschaffing van artikel 1 van de Grondwet, is onlangs gepromoveerd aan de Universiteit van Amsterdam op het onderwerp: 'De erfenis van Fortuyn'. Deze drie feiten zijn even zovele uitingen van politieke én maatschappelijke werkelijkheid waarin het 'fenomeen' óf toch de 'fantom' Fortuyn, nog steeds rondwaart.

Nederland is nog niet 'klaar' met Fortuyn en Fortuyn lijkt dat bepaald ook niet met Nederland: hij spreekt nadat hij reeds gestorven is én hij spreekt nóg velen aan...

Van de vele inmiddels verschenen boeken over 'het fortuynisme' zijn in ieder geval: 'In de ban van Fortuyn. Reconstructie van een politieke aardschok' van J. Chorus en M. de Galan (2002), 'De geest van Pim. Het gedachtegoed van een politieke dandy' van D. Pels (2003) en 'Opstand der burgers. De Fortuyn-revolte en het demas-

qué van de oude politiek' van S.W. Couwenberg (2004, zie recensie op p.30-31) de moeite van het kennis nemen méér dan waard!

Waar ik graag uw aandacht voor vraag, is het boek van de directeur van de Balie (in Amsterdam), Paul Kuypers met de cryptische titel: 'De staat der Nederlanden. Opstellen en brieven tegen de tijdgeest'. Paul Kuypers is publicist en cultuurcriticus en kenner van de Haagse bureaucratie; hij werkte jaren samen met de toenmalige Regeringscommissaris voor de Rijksdienst en huidige Vice-president van de Raad van State, mr. Herman Tjeenk Willink, aan de reorganisatie van de Rijksdienst. Kuypers schrijft in een originele vorm via vier brieven en twee essays over: de zogeheten 'Nieuwe politiek' (hij onderzoekt de effecten van de opkomst van Pim Fortuyn op de vaderlandse politiek en de steeds grotere nadruk op de mediaperformance van politici), de deugdzaamheid van de democratie (het verlies van 'de symbolische orde' c.q. de onttrekking aan de bescherming van 'de hogere politieke rede' door o.a. 'de alomtegenwoordige symbiose van politiek en (media)cultuur'), de deugdzaamheid van de bureaucratie (saai én traag mét daarin de personalisering van de politiek en de politieke beeldcultuur en haar 'mythologieën', het oproepen van imaginaire identiteiten in relatie tot het ruimte bieden aan het politieke spreken en handelen van een pluraliteit van burgers, kortom de steeds grotere wrijving tussen politiek en ambtelijk apparaat en de route naar een nieuwe bestuurstechnologie) en tot slot beschouwt Kuypers d.m.v. een opstel, getiteld: 'Volkse bewegingen' het verschijnsel 'populisme'.

Kuypers schreef een boeiend boek over tal van actuele en zich al meer opdringende politieke thema's. Zijn observaties zijn veelal treffend, zijn kritiek architectonisch en zijn taalgebruik beeldend.

Soms echter, is Kuypers in zijn analyse bijna onnavolgbaar en bij het 'hersenkraakerige' af, zó compact en zéér geconcentreerd wordt e.e.a. getaxeerd, dat daar m.i. zijn enorme belezenheid wellicht 'debet' aan zal zijn (zie bijv. p. 41-42; p. 76-79; p. 106-109). Maar door de bank genomen heeft Kuypers een ontdekkend boek geschreven, niet alleen vanuit verbazing of verwondering over de recente wederwaardigheden, maar ook vanuit een bekommernis

onder water (gezet)?!

over het verval van 'de staat der Nederlanden': er is méér dan beperkte politieke dijkbewaking nodig willen déze dijken niet onder onze ogen 'zomaar' bezwijken!

Omdat in een bestek van een recensie (helaas) veel moet blijven rusten, wil ik me achtereenvolgens tot twee eruit springende thema's beperken, om tenslotte met een 'houtskool-schetsje' van hóe vanuit ons christen-zijn hierop te reageren, af te sluiten.

Het eerste thema waarover Kuypers veel te melden heeft in navolging van o.a. verschijnselen als 'de mediocratie' (2004 - Tjeenk Willink), 'het huidige politieke theater' (2003 - Henk Te Velde), 'de dramademocratie' (2002 - Elchardus), is wat Pim Fortuyn zélf zag als een expressie van een 'nieuwe politiek' maar wat Kuypers typeert als 'de definitieve doorbraak van de mediatisering van de Nederlandse politiek'. Kuypers verwoordt dat zo: 'De nieuwheid van die politiek zat minder in de presentatie van een nieuw programma dan in de beleving van een nieuwe politieke stijl, van een nieuwe politieke performance. De politieke elites hebben die boodschap begrepen. Het politieke vocabulaire is veranderd, directer maar tegelijkertijd ook vulgairder geworden. De grenzen van wat wel en wat niet gezegd kan worden zijn verlegd. Beelden en gevoelens zijn belangrijker geworden dan inhoud'. (...) 'In de mediatisering van de politiek gaat het ook niet zozeer om nieuwe vormen van selectie en representatie maar om een totale verandering van het politieke proces. Iemand als Fortuyn heeft dat beter begrepen dan de door hem gewraakte politieke elites. Zijn verschijning op het politieke toneel was de definitieve doorbraak van de mediatisering van de Nederlandse politiek. Fortuyn maakte de televisie tot zijn eigen medium en hij dwong anderen hem daarin te volgen. Hij introduceerde een nieuwe performance en wist het publiek zo aan zich te binden. Daarmee introduceerde hij een 'nieuwe politiek', die zich niet van de oude politiek onderscheidt in zijn thematiek maar in zijn uitingvormen en in het veld van zijn betrekkingen'.

Het tweede thema waarover Kuypers enkele prikkelende zo niet stekelige opmerkingen over maakt, is de 'herintreding' van de moraal in de politiek sinds de 'neoliberalen' aan de macht zijn in Nederland. Kuypers sneert op een wel zéér eenzijdige wijze als hij schrijft: 'Verantwoordelijkheid is het sleutelwoord in het vocabu-

laire van Balkenende. Hij torst zijn verantwoordelijkheid niet, hij lijdt er niet onder, zoals gezagsdragers dat plegen te zeggen, hij beleeft er lust aan; verantwoordelijkheid maakt hem onkwetsbaar, want zij is (zeker in de wereld van de politiek) zo sacrosanct, dat niemand haar durft te bestrijden of te ontmaskeren'. (...)

'Als de lust van de macht schuil gaat achter de moraal, zijn de staat en het volk in gevaar. De echte politicus weet dat. De moraal is voor hem een noodzaak maar ook een bedreiging. Een overspannen geweten belet hem zijn werk te doen. Zonder een politiek ego is een moreel super-ego aan een heilloze dynamiek overgeleverd, die de politiek tot een fantoom maakt, tot een figuur, die uit haar voegen raakt'.

Kuypers' boek helpt ons bij het kunnen duiden van de tijd en de tijdgeest waarin wij ademen; hij probeert ons gedegen te laten spitten in velerlei lagen van het (Nederlandse) politieke landschap en geeft vaak verrassende doorkijkjes in de Europese vakliteratuur. Het blijft voor de authentieke christelijke politiek een uitdaging én een opdracht tegelijk om werk te maken van een uitgebalanceerd antwoord op politieke verschijnselen die zich bepaald 'niet onbesmet van de wereld wensen te bewaren' (vgl. Jac.1:27; Rom.1:24, 25; 2 Tim.3:1-5). Leven in een 'kijktijd' en een 'beeldcultuur' waarin we continu 'bestookt' worden door hijgerige hypes vraagt van ons als christenen een blijvende gezindheid en opstelling, die geduld, zelfbeheersing en tevredenheid uitstraalt (vgl. Rom. 12:18; 1 Petr. 4:7-11; Filip. 2:3-8) of waar iemand als Andreas Kinneging op wijst: 'rust als ethos'. Micha de Winter (gerenommeerd pedagoog) stelde onlangs in de NRC: 'De afwezigheid van het algemeen belang als oriëntatie voor opvoeding en onderwijs in deze tijd vind ik zorgwekkend. De socialisatie van kinderen en jongeren is van groot belang voor de toekomst van de democratische rechtsstaat. Er zijn allerlei signalen die erop duiden dat de democratische gezindheid haar vanzelfsprekendheid makkelijk (verder) zou kunnen verliezen' (NRC, 9-10-2004).

In een tijd te leven waarin je imago je beste amigo lijkt te moeten zijn, is het een machtige zaak te mogen belijden, dat 'de werkelijkheid van Christus is' (Col. 2:17) en dat het alleszins de moeite waard blijft vóór gezonde idealen en een geestrijke identiteit te gaan!

Opstand der Burgers

Door Marco Veldman, politicoloog, ontwerper conflictsimulaties, docent communicatie (geeft les aan jonge militairen die veelal aanhangers blijken te zijn van Pim Fortuyn) en is lid van de schaduwfractie van de ChristenUnie te Harderwijk.

BOEKGEGEVENS

Opstand der Burgers.

De Fortuyn-revolte en het demasqué van de oude politiek.

S.W. Couwenberg

Civis Mundi jaarboek 2004

DAMON, Budel 2004.

256 pagina's, ISBN 90 5573 480 2, prijs: € 16,95

Op de voorkant van dit Civis Mundi jaarboek prijkt trots een saluerende Pim Fortuyn. Geboeid heb ik het boek opengeslagen in de verwach-

ting dat de schrijver, Couwenberg, mij meer kan vertellen over de meest boeiende verkiezingen die ik ooit mee heb gemaakt. Couwenberg belooft zijn lezers "een nadere intellectueel verantwoorde analyse van wat als opstand der burgers geduid en als nieuwe politiek gepresenteerd is". Zijn motivatie voor het schrijven van deze analyse is zijn persoonlijke betrokkenheid "bij het streven naar een ander politiek bestel en een andere politieke cultuur". Helaas komt die betrokkenheid met de 'nieuwe politiek' wel zeer nadrukkelijk naar voren in dit boek.

Zijn kritiek op de generatie van de jaren '60 die nu de touwtjes in handen zou hebben keert ook regelmatig terug in zijn boek. Die generatie zou veranderd zijn van bevrijders in onderdrukkers, waarbij politiek correct denken het middel is om linkse ideeën te beschermen. Dit blijkt daarom een boek te zijn geworden waarin Couwenberg zijn persoonlijk frustraties uit met behulp van intellectuele essays waarin hij regelmatig politiek correct denken en consensusvorming aanvalt. Dat maakt het boek tot een podium waarop Couwenberg zelf de hoofdrol speelt om zijn eigen ideeën te ventileren. Pim Fortuyn speelt in dit boek slechts een bijrol.

Fortuyns succes

Gelukkig besteedt Couwenberg wel aandacht aan de 'Fortuyn-revolte', zoals hij de verkiezingsstrijd van 2002 noemt. Het succes van Fortuyn wordt door Couwenberg

verklaard vanuit het bestaan van jarenlange onvrede over niet-aangekaarte maatschappelijke problemen en over politieke geslotenheid. Het is vooral die vermeende politieke geslotenheid die het bij hem moet ontgelden. Couwenberg besteedt slechts aandacht aan die maatschappelijke problemen wanneer hij voorbeelden zoekt voor de geslotenheid die zich o.a. uit in het politieke benoemingsbeleid waarin incompetentie niet wordt afgestraft, maar waarin baantjes worden verdeeld onder de grote partijen.

Een andere oorzaak van het succes van Fortuyn ziet Couwenberg in de "herkenbare persoonlijke belichaming van een bepaalde beleidsvisie als antwoord op de complexe problematiek van onze samenleving". Ook noemt hij als mogelijke oorzaken: politiek ondernemerschap, een toeval dat er voor zorgde dat Fortuyn als lijsttrekker van Leefbaar Rotterdam kon functioneren, het lef te zeggen wat hij dacht en het zijn van een outsider en criticaster in een tijd waarin de regering (Paars) nauwelijks een effectieve oppositie te duchten had.

Mislukking 'Fortuyn-revolte'

Als verklaring voor de mislukking van de Fortuyn-revolte noemt Couwenberg vier factoren: (1) de demonisering van Fortuyn, (2) de vereenzelviging van de oude politiek met Paars, (3) de breuk van Leefbaar Nederland met Fortuyn en (4) de regeringsdeelname van de LPF. Over de vermeende demonisering als oorzaak van de mislukking van de Fortuyn-revolte noemt Couwenberg niets nieuws. Kleinnijenhuis, Oegema e.a. schreven in het boek *De puinhopen* in het nieuws dat het juist die felle bestrijding van Fortuyn was die tot zijn succes bijdroeg.

De tweede oorzaak van de mislukking van de 'opstand der burgers' zou het alleen bekritisieren van Paars zijn geweest. Couwenberg vindt dat ook het CDA aangevallen had moeten worden, omdat ze door het continue opzij zetten van haar principes net zo goed onderdeel is van de 'oude' politiek is als de paarse partijen.

Als derde oorzaak noemt Couwenberg de breuk tussen Leefbaar Nederland en Fortuyn. Couwenberg, indertijd lid van Leefbaar Nederland, schrok in eerste instantie ook van Fortuyns uitspraken dat de islam een achterlijke cultuur zou zijn, maar vindt achteraf dat de beslissing om te breken met Fortuyn te haastig was gemaakt.

De laatste reden voor het mislukken van de Fortuyn-revolte was het meedoen met de LPF aan het kabinet Balkenende-I. De LPF werd "opgezadeld met regeringsverantwoordelijkheid waar zij op dat moment volstrekt niet aan toe was". Couwenberg beschuldigt CDA en VVD van dit opzadelen, maar geeft ook toe dat de LPF voor regeringsdeelname in eerste instantie zelf verantwoordelijk was.

'Nieuwe' politiek

Het meest oorspronkelijke deel van het boek handelt niet over de feitelijke verkiezingen van 2002, maar over de interpretatie daarvan door Couwenberg, namelijk als historisch verklaarbaar uitvloeisel van een naoorlogse ontwikkeling. Die ontwikkeling zou een ontideologisering zijn van de politiek. De periode tussen 1789 en 1989, van de Franse Revolutie tot het einde van de Koude Oorlog, is dan de periode van ideologisering tussen liberalisme, socialisme en confessionalisme. Tijdens die periode werd een strijd gevoerd voor of tegen modernisering in liberale geest, maar inmiddels hebben socialistische en confessionele stromingen zich neergelegd bij de basisprincipes van het liberalisme. Alleen de 'politieke islam' blijft het liberalisme principieel bestrijden. Vijftien jaar geleden beweerde Francis Fukuyama eigenlijk hetzelfde met zijn artikel *The End of History?*

Couwenberg schetst twee alternatieven in dit post-ideologische tijdperk: "enerzijds de opmars van een technocratisch alternatief (...) waarin democratische beginselen verschrompelen tot een façade (...); anderzijds een zoektocht naar een nieuw concept van politiek dat de voorwaarden schept voor een nieuwe vormgeving van democratische principes". Als voorbeelden van zo'n technocratisch alternatief noemt Couwenberg de paarse kabinetten en het kabinet Balkenende-II.

Het andere alternatief is de 'nieuwe politiek': een ideale democratie waar burgers bij de politiek zijn betrokken en

waarin zich slechts een strijd voordoet tussen verschillende accenten binnen het liberalisme. Couwenberg is van mening dat dit kan omdat democratie en liberalisme gemeengoed zouden zijn geworden en er over normen en waarden niet zo veel verschil zou bestaan. Hij baseert zich wat dit laatste betreft op het WRR-rapport Waarden, normen en de last van het gedrag. De problemen doen zich volgens Couwenberg eerder voor bij de omvang van het normoverschrijdend gedrag dan bij het bepalen van de normen zelf.

Conclusie

Couwenberg is een meester in het verzinnen van allerlei argumenten om zijn visie kracht bij te zetten, wat op zich bewonderenswaardig is, maar tot herkauwen heeft geleid. Tevens heb ik me geërgerd aan de manier van redeneren die hij regelmatig ten toon spreidt. Couwenberg werkt met nogal wat aannames, of baseert zich op intellectuele commentatoren en columnisten, maar niet op empirisch onderzoek. Teleurstellend voor een boek dat pretendeert "een intellectueel verantwoorde analyse" te zijn van de Fortuyn-revolte.

Waar ik mij aan heb gestoord waren de autobiografische elementen in het verhaal. Het kwam mij te vaak voor dat Couwenberg duidelijk maakt dat hij jaren eerder al eens een onderwerp had aangekaart. Maar toen namen de (linksgeoriënteerde) intellectuelen hem niet serieus en nu is het gemeengoed aan het worden. Op die manier krijg ik als lezer medelijden met de schrijver: alsof hij te vroeg geboren is.

Zo zie ik ook zijn interpretatie van de weinige reacties die hij in de media kreeg naar aanleiding van zijn boek: "Ik vermoed (...) dat het establishment en de daarmee gelieerde media liever niet herinnerd willen worden aan [de Fortuyn-revolte] en mijn interpretatie daarvan". Nee, ik denk niet dat het daarmee te maken heeft; de reden is simpelweg dat een boek met te intellectueel (lees: te ingewikkeld) taalgebruik slecht te volgen is, vooral wanneer er zo veel wordt uitgeweid en de persoonlijke frustratie zo goed te proeven is als in dit boek. Er zijn slechts twee redenen om het boek te lezen: om eens lekker af te geven op de gevestigde politiek en om te weten waar Couwenberg zelf in gelooft.

Noot van de redactie: wie weet is dan het boek 'De erfenis van Fortuyn', het proefschrift van Hans Wansink (politiek commentator bij de Volkskrant) dat op 5 november verscheen bij Uitgeverij Meulenhoff een beter idee. Wie dit boek heeft gelezen of wil lezen en er een recensie over wil schrijven, mag zich melden via denkwijzer@christenunie.nl

Meer Europa extra groei?

Door Albert van der Horst, econoom

BOEKGEGEVENS

Met Europa meer groei.

mei 2004, 210 pagina's,

ISBN 90 6587 880 7, prijs: € 11,35

in PDF-format te downloaden op www.ser.nl

De Europese Unie, met de grote mogelijkheden voor handel, is goed voor de Nederlandse economie. Tachtig procent van onze export heeft een EU-lidstaat als bestemming, zodat de Nederlandse economie sterk profiteert van de verlaging van handelsbarrières door verdergaande Europese integratie. Deze observatie leidt tot de positieve constatering: "Met Europa meer groei", zoals de titel luidt van een recent SER-rapport.

Nederland en de overige EU-lidstaten worden geconfronteerd met een aantal economische problemen. De bevolking zal vergrijzen, waardoor de houdbaarheid van het sociale stelsel onder druk komt te staan: minder werkenden moeten meer ouderen onderhouden. Een tweede probleem - of is het een uitdaging? - is de opkomst van nieuwe economieën in Azië. Het antwoord op beide ontwikkelingen is volgens de SER "… een verhoging van de trendmatige economische groei" (13).

Deze noodzaak voor meer economische groei wordt in het rapport niet onderbouwd, maar als uitgangspunt genomen. Hierdoor wordt de suggestie gewekt dat meer groei, ongeacht of het tot stand komt via meer werkgelegenheid of via een innovatiespurt, dé oplossing is voor de huidige economische problemen. Maar voor veel vraagstukken maakt het wel degelijk uit of meer groei komt door meer werkgelegenheid of een hogere productiviteit. Neem bijvoorbeeld het vergrijzingsvraagstuk, waarbij relatief weinig werkenden de sociale voorzieningen en zorguitgaven voor de vergrijzende bevolking moeten financieren. Extra economische groei doordat oudere werknemers meer en langer blijven werken, zorgt voor een betere balans tussen het aantal actieven en inactieven. Een stijging van de productiviteit door extra investeringen in onderzoek en onderwijs zal dit effect niet hebben.

Meer groei dus. De vraag die het rapport opwerpt is welke rol hierin voor de EU is weggelegd: zorgt meer Europa voor extra groei? Of in de woorden van het rap-

port (187): op welke manier kan de EU bijdragen aan een effectievere inzet van het arbeidspotentieel en een snellere groei van de arbeidsproductiviteit? Deze vraag wordt voor een aantal beleidsterreinen onderzocht, waarop wij hieronder nog terug zullen komen. Bij elk van deze beleidsterreinen staat de vraag naar de meerwaarde van gezamenlijk beleid centraal staat. Dit subsidiariteitsbeginsel zullen we eerst bespreken.

Terecht wordt in het rapport de vraag opgeworpen of EU-beleid een meerwaarde heeft over nationaal beleid. Immers, meer EU-beleid betekent in veel gevallen een beperking van de beleidsvrijheid van de lidstaten. Volgens het subsidiariteitsbeginsel treedt de EU op als zaken niet goed door de afzonderlijke lidstaten geregeld kunnen worden. Hiervan is bijvoorbeeld sprake bij grensoverschrijdende milieuvervuiling, waarbij vervuilende industrie in het ene land nadelige effecten heeft op de leefomgeving in een ander land. Een ander voorbeeld van zogeheten grensoverschrijdende externe effecten is dat buitenlands onderzoek (R&D) een positief effect heeft op de binnenlandse productiviteit (163). Het eerste voorbeeld is een motivatie voor gezamenlijk beleid om vervuiling terug te dringen (Kyoto), terwijl de EU in antwoord op de grensoverschrijdende effecten van onderzoek inzet op één Europese onderzoeksruimte.

De tweede reden voor EU-beleid is als gezamenlijk beleid goedkoper is dan afzonderlijk beleid. Een voorbeeld van deze zogeheten schaalvoordelen is de winstbelasting

(VpB) voor multinationals. Een VpB-heffing op Europees niveau vermindert de administratiekosten voor zowel bedrijven als belastingdiensten (86).

Deze beide motieven voor gezamenlijk beleid staan in het SER-rapport centraal, omdat ze kunnen bijdragen aan economische groei. Hoe de welvaart in Europa verdeeld moet worden krijgt in het rapport minder aandacht, hoewel het ook een belangrijke reden is voor veel EU-beleid, zoals het landbouwbeleid en de steun aan arme regio's (cohesiebeleid).

Het belangrijkste economische argument voor nationaal beleid is het bestaan van grote verschillen tussen landen. Maatregelen op een laag bestuursniveau kunnen meer worden toegesneden op lokale voorkeuren en omstandigheden. In het SER-rapport wordt voor een aantal onderwerpen de afweging tussen Europees en nationaal beleid gemaakt.

De sociale zekerheid is een duidelijk voorbeeld waarin het SER-rapport de diversiteit van nationaal beleid van grotere waarde acht dan een gezamenlijk EU-optreden. De verschillen in sociale voorzieningen tussen de lidstaten zijn evident: Zweden kiest voor een goed vangnet en is bereid om daaraan ruim 30% van het nationaal inkomen te besteden, meer dan twee keer zoveel als in Ierland en een aantal Oost-Europese landen. Dit grote verschil in uitgaven aan sociale voorzieningen heeft het gevaar in zich dat de arbeidskosten in een land als Ierland veel lager zijn dan in Zweden. Dit maakt Ierland relatief aantrekkelijk als vestigingsplaats voor bedrijven. In reactie hierop kunnen landen als Zweden en Nederland hun concurrentiepositie versterken door een beperking van de sociale voorzieningen. Deze invloed van lers beleid op de concurrentiepositie van andere landen kan een reden zijn voor Europees beleid. Volgens het SER-rapport is het echter geen doorslaggevende reden, omdat uit economisch onderzoek niet blijkt dat sociale voorzieningen een grote invloed hebben op de arbeidskosten, zeker niet op langere termijn. Vervolgens is er ook weinig sprake van afbraak van de ruime voorzieningen in landen als Zweden en Nederland, maar veel eerder van een opbouw van de voorzieningen in landen waar ze initieel het laagst waren (zoals in de zuidelijke lidstaten).

Duidelijke voordelen van Europese coördinatie bestaan bij het kennis- en innovatiebeleid. Internationale samenwerking is op het gebied van onderzoek vereist omdat kwalitatief hoogwaardig onderzoek steeds complexer en daardoor steeds duurder wordt. Individuele lidstaten zijn daardoor niet in staat om elk onderzoek in eigen land uit te voeren. Een bijkomende reden is dat de uitkomsten van het onderzoek niet alleen in eigen land kunnen worden toegepast, maar dat andere landen daar ook van

kunnen profiteren.

Een moeilijkere vraag is hoe dit Europees beleid vorm gegeven kan worden. Mogelijkheden voor Europees beleid liggen onder andere op het terrein van onderzoek en ontwikkeling (R&D). De EU heeft als streven dat 3% van het nationaal inkomen besteed wordt aan R&D, waarvan een groot deel door bedrijven. Het rapport onderschrijft dit streven, maar zwijgt helaas over de vraag hoe bedrijven gestimuleerd kunnen worden om hun onderzoeksuitgaven te verhogen.

Met Europa meer groei krijgt een uitroep teken als het rapport ingaat op de interne markt: "de voltooiing van de interne markt bevordert de groei door een combinatie van een verlaging van de handelskosten en een intensivering van de mededinging" (43). Aan nadelen van een interne markt zonder binnengrenzen wordt geen aandacht besteedt. Dit is een gemiste kans, omdat die nadelen wel bestaan en zeker worden gevoeld. De aanpassingskosten kunnen hoog zijn als een sector in het ene land niet langer kan concurreren met een ander land of als werknemers uit nieuwe lidstaten zich aanbieden op de West-Europese arbeidsmarkt. Misschien wel het grootste gemis is een discussie of meer concurrentie in alle gevallen gewenst is. Bijvoorbeeld, is het openstellen van de energiemarkt een verbetering van de welvaart van de Nederlandse consument?

Nuttig is wel de discussie van de interne markt voor diensten. Veel technische en materiële barrières voor grensoverschrijdende dienstverlening zijn in de afgelopen jaren geslecht, waaraan de opkomst van het internet in belangrijke mate heeft bijgedragen. Veel minder vooruitgang is geboekt in het terugdringen van 'juridische grenzen': veel dienstverlening is onderworpen aan complexe, vaak nationale, regelgeving. Buitenlandse bedrijven die onvoldoende ingewijd zijn in de nationale regelgeving kunnen daardoor moeilijk concurreren. Vereenvoudiging of uniformering van deze regelgeving is in Europa in gang gezet, maar door de complexiteit van de materie en een gebrek aan onderling vertrouwen blijven grote veranderingen uit.

Europa is nog niet af; op diverse terreinen is verdere samenwerking tussen de lidstaten wenselijk. Kracht van het SER-rapport is dat het ook duidelijk terreinen aanwijst, waaronder die van de sociale zekerheid, waarin Europa geen meerwaarde heeft. Natuurlijk heeft het rapport niet alle beleidsterreinen besproken. Duidelijke voorbeelden hiervan zijn het EU-landbouwbeleid en het cohesiebeleid (steun aan arme regio's). Ook op deze terreinen kan toepassing van het subsidiariteitsbeginsel waardevol zijn. Zou het zo zijn dat voor deze beleidsterreinen geldt: zonder Europa meer groei?

Moed tot cultuur

Door Tonnis Groenveld, emerituspredikant, werkzaam als touringcar- en vrachtwagenchauffeur

BOEKGEGEVENS

Moed tot cultuur.

Een actuele filosofie.

Sander Griffioen

Verantwoording. Christelijk Wijsgerige Reeks nr 20

Buijten en Schipperheijn Motief, Amsterdam 2003.

ISBN 9058811298, prijs: € 23,50

Toen ik dit voorjaar het boek *Moed tot cultuur* toegestuurd kreeg om te recenseren, was ik net het boek *Ontmaskering* van dr.

A. van de Beek aan het lezen. Dat boek gaat over de verhouding van christelijk geloof en cultuur, waarbij Van de Beek (professor theologie aan de VU) alle nadruk legt op vreemdelingschap en kritiek op de heersende cultuur. Deze zomer kwam daarover (opnieuw) een discussie naar aanleiding van een artikel van hem in het Nederlands Dagblad. Dat maakte mij extra benieuwd naar het boek van de filosoof Sander Griffioen (collega van Van de Beek aan de VU).

Christelijk wijsgerig

Moed tot cultuur verscheen in *Verantwoording*, een christelijk wijsgerige reeks, uitgegeven in samenwerking met de Stichting voor Reformatorische Wijsbegeerte. Het boek is inderdaad christelijk en wijsgerig. Griffioen staat als christen in de westerse cultuur en legt als zodanig ook zijn kaarten op tafel, vooral in het eerste en laatste hoofdstuk.

Tegelijk is het boek filosofisch. Waag je je aan dit boek (wat zeker de moeite waard is) dan is wel de nodige voorkennis vereist. Het boek bestaat uit hoofdstukken, die een bewerking zijn van artikelen die her en der verschenen zijn. Dat maakt het geheel tot een mozaïek, dat in zijn veelkleurigheid toch een eenheid is: een tocht door verschillende landschappen van (al dan niet christelijke) beschouwingen over cultuur, een tocht die leidt naar het slothoofdstuk "Mijn filosofie".

Het zal u duidelijk zijn dat ik in een korte recensie niet de bijna 300 bladzijden van het boek recht kan doen. Vergun me dus een kleine selectie.

Cultuur

Op de omslag van het boek staan fragmenten van een schilderij. We zien Icarus in het water duikelen na zijn mislukte poging om naar de zon te vliegen, en we zien een boer die onverstoord verder ploegt.

Die plaatjes zijn veelzeggend. Griffioen ziet cultuur niet alleen als iets voor hoogvliegers 'met het (onvervulbare) streven naar hoge scheppingen' (7). Cultuur is niet hetzelfde als (westerse) beschaving of opvoeding ('Bildung') tot 'hogere waarden'. Cultuur met een grote C dus.

Het boek is 'een eerherstel van de alledaagsheid' waar veel filosofen op neerkeken (7); het gaat dus ook over die ploegende boer.

Dat alledaagse leven is niet vanzelfsprekend: het gaat erom dat we gezamenlijk een identiteit ontwikkelen (bv een Nederlandse identiteit) tegenover een pessimistische sfeer of een weg-met-ons-houding. Als voorbeeld noemt Griffioen een overgrote bescheidenheid omtrent de betekenis van de eigen taal. 'Vindingrijkheid en verbeeldingskracht zijn essentieel, want cultuur vind je alleen daar waar (groepen van) mensen, boven zichzelf uitreikend, een naam ophouden' (215).

Cultuur of culturen

Ik las het boek deze zomer in een multiculturele setting: ik gaf een cursus voor evangelisten en predikanten uit Soedan, Oeganda en Kenia in een opleidingscentrum in Kenia.

Tussen de bedrijven door las ik de nodige bladzijden uit het boek, waarbij ik ook op belangstelling van de cursisten mocht rekenen. Het aardige was dat ongeveer de helft van hen leden van de Nuer-stam waren. En laat er nu een Engels citaat over de Nuer-taal in het boek staan, dat ik ze kon laten lezen! (160). Dat vonden ze prachtig, en ook het woord cultuur op de omslag konden ze wel

herleiden tot het Engelse 'culture', maar voor de rest was dat Hollands maar een rare taal!

Het leek af en toe wel een nieuw Babel van na de spraakverwarring: op dat kleine stukje grond werden 10 stamtalen gesproken, en de internationale talen Arabisch, Swahili en Engels. Verschillende culturen ontmoetten elkaar. En dat was niet alleen verschil tussen westerse en Afrikaanse culturen, maar ook onderlinge verschillen. Interessant was een discussie tussen Oegandese en Nuerbroeders over de vraag of je je vrouw helpt bij het koken. De Oegandese wel, de Nuer absoluut niet!

Dat brengt me bij een volgend punt: kunnen we wel spreken over 'cultuur' of alleen maar over het meervoud: culturen?

In het optimisme van het moderne (rationalistische) denken sprak men vooral over cultuur, waarbij men een evolutie zag naar een steeds betere (westerse!) cultuur die de wereld zou veroveren. Daartegen kwam niet alleen kritiek van christelijke kant (bv. A. Kuyper, K. Schilder en de Wijsbegeerte der Wetsidee), maar ook van postmoderne denkers: tegenover het eenheidsdenken van de Verlichting kwam aandacht voor de culturele verscheidenheid (260). Maar het postmodernisme schiet tegelijk door: structuur en samenhang vallen weg, en er blijft alleen een lappendeken van subjectieve zingevingen over (81, 105).

Griffioen wil recht doen aan gezamenlijkheid, contextuele diversiteit en pluraliteit van richtingen (263). In meerdere hoofdstukken zoekt hij dan ook naar het gemeenschappelijke dat er in (en tussen) culturen in hun diversiteit is.

Mensenrechten

Om het toe te spitsen op het punt van de mensenrechten: hoe universeel zijn mensenrechten?

Griffioen spreekt hier genuanceerd over. Tegenover het vooruitgangsoptimisme, met zijn verwachting dat de westerse cultuur de mensheid geluk zou brengen, stelt hij dat de ene cultuur niet waardevoller is dan de andere, maar dat ze allemaal op gelijke afstand van God zijn (206). De andere klip is relativisme, waarbij culturen in feite boven kritiek verheven zijn. Maar het is duidelijk dat bepaalde culturele uitingen niet geduld kunnen worden (bv. weduwenverbranding in India of moeilijkheden die christenen ondervinden bij het leven onder Islamitische wetgeving (Sjaria) (214).

Culturen zijn ook vluchtwegen om je verantwoordelijkheid voor God en je naasten te ontlopen (214).

Bij het spreken over wereldwijde mensenrechten zoek je naar algemeen gangbare normen.

Daarbij moeten we onderscheiden tussen wat algemeen geldt (norm) en wat algemeen geaccepteerd wordt (43, 65). Om met dat laatste te beginnen: wetgeving die aansluiting mist bij het bestaande rechtsbesef wordt op termijn een dode letter. Dat geldt ook voor mensenrechten (68). Je zoekt samenwerking op concrete punten (zoals dat in de politiek vaak gebeurt). Tegelijk heb je meer nodig dan een 'grootste gemene deler'; zonder een dragend ethos wordt toepassing schijnheilig of 'zwevend' (68).

In deze tijd van globalisering, waarin alle problemen wereldproblemen geworden zijn, is er sprake van eenheid: de ene mensheid onder God, en tegelijk zijn er onoverbrugbare verschillen tussen wereldbeschouwingen (259). Het is naïef om te denken dat er een algemene moraal kan komen die boven die verschillen uitstijgt (258).

Actueel

De actualiteit verandert snel. Op de achterkant van het boek staat dat dit boek ingaat 'tegen de trend die het multiculturele tot de rang van laatste waarheid verheft'. Inmiddels is die trend wel aan het veranderen: het is niet meer politiek incorrect om van allochtonen (kort gezegd) te eisen: aanpassen of ophoepelen.

Dat betekent allerminst dat het boek achterhaald is. Het boek bestaat niet bij de gratie van de politieke actualiteit, maar geeft juist veel stof tot nadenken over de achtergronden. Verwacht u als politicus dan ook geen pasklare oplossingen als het gaat om integratie, de waarde van mensenrechten, de verhouding van Islamitisch en westers recht, de eventuele toetreding van Turkije tot de Europese Unie en politieke samenwerking, om maar enkele voorbeelden te noemen. De waarde van dit boek ligt in de zorgvuldige afwegingen die de schrijver maakt als hij zich confronteert met heel verschillende opvattingen over cultuur.

Christus

Ik wil eindigen met een verwijzing naar Van de Beek. Hij zegt (kort gezegd) dat de kerk niet moet streven aange-naam voor de wereld te zijn, maar aangenaam voor haar Heer, Jezus Christus.

Voor christenpoliticus is de eerste vraag: hoe eer je je Heer? Dat kan je bewaren voor populisme en pragmatisme, en het opgaan in de waan van de dag en politieke correctheid.

Dit boek kan helpen voor de bezinning om als christen en (wereld)burger te leven, ook in het politieke bedrijf met zijn uitdagingen en valkuilen. Om met het zicht op Christus de klippen van wereldgelijkvormigheid en wereldmijding te omzeilen.

Inhoudsopgave

Christelijk-sociaal-economisch	2 en 3
Thema <i>WegWijzer</i> en Thema <i>Inleiding</i> door Erik van Dijk	
ChristenUnie: Eerst verdienen, dan uitgeven	4
Het economisch beleid van de ChristenUnie Thema <i>Studie</i> door Herman Timmermans	
Langer en slimmer aan de slag	7
Column <i>Accent</i> door Peter Schalk, directeur RMU	
Dynamiek en solidariteit	8
De smalle marges van de (christelijk) sociaal-economische politiek Thema <i>Studie</i> door Benne van Popta	
“Het gemeen wel- en qualik-vaaren”	12
De sociale markteconomie op de proef gesteld Thema <i>Studie</i> door prof. dr. H.W. de Jong	
Nieuwe solidariteit?	16
Thema <i>Studie</i> door Roel Kuiper	
De sociaal-economische kaders van de ChristenUnie	18
Thema <i>Interview</i> met André Rouvoet	
De uitdaging: wel of geen speculaasje	22
Column <i>AdRem</i> door de hoofdredacteur Jan Post	
Wethouder in een gedualiseerde omgeving	23
Column <i>DenkKader</i> door wethouder Gerrit Jan Veldhoen	
Hoe staat de Bijstand erbij?	24
<i>Lokaliteiten</i> door Corine Dijkstra	
Frustrerende grondrechten	26
<i>Extra Studie</i> door Hans Valkenburg	
De polder politiek onder water (gezet)?!	28
Boeken <i>Wijzer</i> door Michiel Niemeijer	
Opstand der Burgers	30
Boeken <i>Wijzer</i> door Marco Veldman	
Meer Europa extra groei?	32
Boeken <i>Wijzer</i> door Albert van der Horst	
Moed tot cultuur	34
Boeken <i>Wijzer</i> door Tonnis Groenveld	

